

Mooiste hoekje van Orvelte ruim 350 jaar oud

Bouwhistorische verkenning Flintenweg 2 Orvelte, Jim Klingers 2018

Foto's omslag: het Drentse Landschap/ Drents Museum en tumag.nl
Foto titelpagina: het Drentse Landschap/ Drents Museum

Mooiste hoekje van Orvelte ruim 350 jaar oud

Bouwhistorische verkenning Flintenweg 2 Orvelte, Jim Klingers 2018

Objectgegevens en colofon

Adres

Flintenweg 2, 9441 PC Orvelte
Gemeente Midden Drenthe, Drenthe

Kadastrale Gegevens

Westerbork, sectie S, kad. object 400

Monumentale status

Rijksmonument nr. 38752 sinds 06-10-1965

Eigenaar

Stichting het Drentse Landschap
Kloosterstraat 5, 9401 KD Assen

Functie

Van oorsprong boerderij, thans zorgboerderij

Opdrachtgever

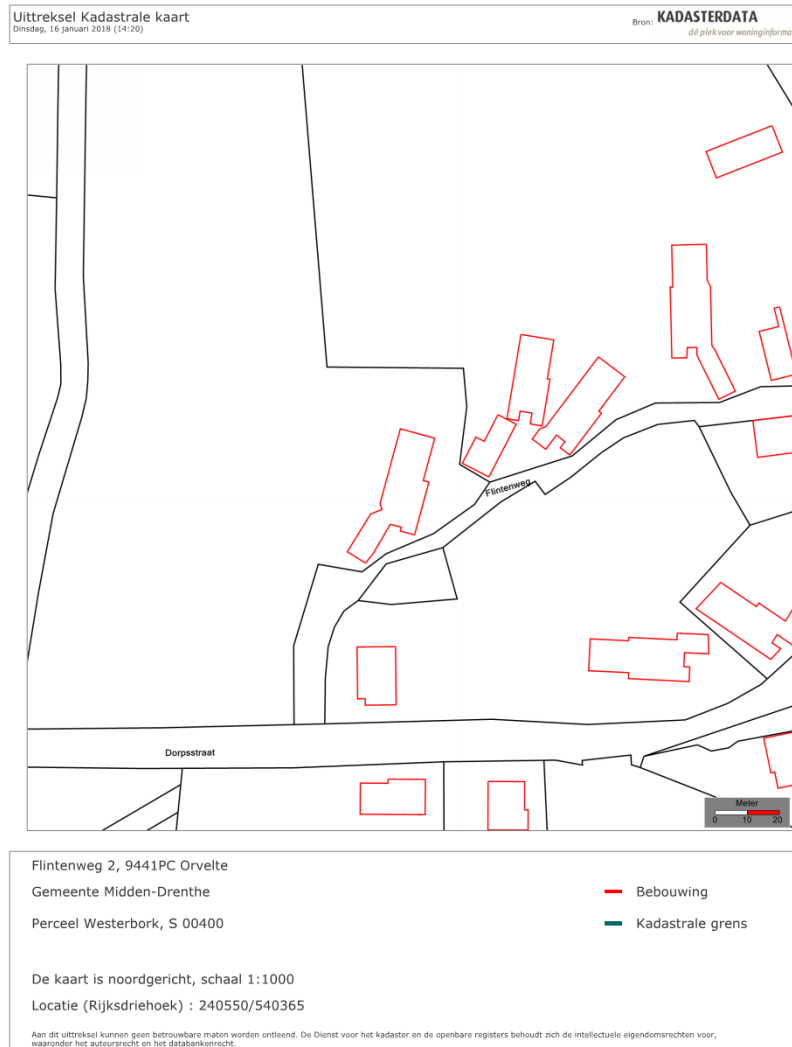
Stichting het Drentse Landschap
Kloosterstraat 5, 9401 KD Assen

Uitvoering

Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4, 9418 TE Wijster
06 41373813
jimklingers@hotmail.com
www.klingersbouwhistorie.nl

Redengevende omschrijving

Boerderij met achterbaander en onderschoer en aangebouwde bijshuur. Daken verbonden. Losse schaapskooi aan de overzijde van de weg. Vermelde bouwjaar: 18^e eeuw, 1800.

Aanleiding en werkwijze

Het doorkijkje aan de achterzijde van de boerderij Flintenweg 2 is zonder twijfel het meest gefotografeerde plekje van Orvelte. De karakteristieke 'staart' van de boerderij met zijn vlechtwerkwand; de scheve houten schaapskooi ertegenover. En dan het pittoreske flintenstraatje. Riet, hout, keitjes; Drentser kan het bijna niet!

Maar wat wisten we eigenlijk van dit schilderachtige hoekje? Niet veel. De drie korte zinnnetjes waarmee de bouwwerken staan omschreven in het monumentenregister (zie objectgegevens) spreken wat dat betreft boekdelen.

Een op zich nogal onaangename gebeurtenis heeft daar verandering in gebracht. De in het pand gevestigde zorgboerderij de Flintenhoeve had plannen om nieuwe wooneenheden in de boerderij te realiseren. Helaas bleek het voorhuis te zijn vergeven van het asbest. Het gevreesde materiaal was bij een renovatie in de jaren zeventig kwistig toegepast als brandwerende isolatie. Er zat niets anders op dan de ruimtes geheel te strippen en de zoldervloer te verwijderen.

Een flinke strop voor alle betrokkenen. Voordeel was wel dat na het verwijderen van al het platmateriaal eindelijk weer zicht kwam op de fraaie gebintconstructie. Algemeen werd aangenomen dat deze grote, monumentale boerderij uit de late 18de eeuw stamde. Maar de forse formaten van de ankerbalken, de geritste en gekraste telmerken op de onderdelen, alsmede sporen van een verdwenen onderslagbalkconstructie, deden een hogere leeftijd vermoeden.

Van het Drentse Landschap kreeg ik de opdracht de gebintconstructie van het hoofgebouw te onderzoeken en dendrochronologisch te dateren. Maar daar is het niet bij gebleven.

Voor een volledig beeld van de bouwgeschiedenis zijn ook enkele boorstalen genomen in de staart en in de tegenovergelegen schaapskooi. Met verrassende uitkomsten: zowel het hoofgebouw als de bijgebouwen blijken zo'n anderhalve eeuw ouder dan gedacht!

Hoewel de nadruk in dit rapport op de gebintconstructie ligt, heb ik ook enige aandacht besteed aan de omgevingsgeschiedenis en de bouw- en bewoningsgeschiedenis. Daar valt nog veel meer over uit te zoeken, maar het is vast een begin. Ook aan de vele wijzigingen die het pand in de 20ste eeuw heeft ondergaan, is veel aandacht besteed. Met het oog op de herziene verbouwingsplannen, is dit rapport op nader verzoek van de opdrachtgever bovendien voorzien van een waardestelling voor het gehele pand.

Het onderzoek kent enkele hiaten. Zo kunnen er bijvoorbeeld gegevens in het voormalige stalgedeelte over het hoofd zijn gezien, doordat deze ruimte vrijwel volledig was opgevuld met verhuispullen en een stacaravan. De tot woning verbouwde staart is in verband met de privacy van de huidige huurders alleen van buiten bekeken. Ook de inspectie van de jongveestal was vluchtig, aangezien deze in gebruik was voor de huisvesting van kalfjes. De voormalige varkensstal is in het geheel niet bekeken.

De dendrochronologische boringen en analyses werden uitgevoerd door Erhard Pressler. Graag wil ik Hans Ladrak bedanken voor zijn assistentie en Erwin de Leeuw voor de informatie over de belastingen en grondschattingen in Orvelte.

Hopelijk ontstaat door dit onderzoek weer een iets completer beeld over de ontwikkelingen die boerderijen hebben doorgemaakt in Drenthe en in het bijzonder in Orvelte.

Jim Klingers, Wijster, januari 2018

Bouw- en bewoningsgeschiedenis

Geen satellietnederzetting

Orvelte mag dan een museumdorp zijn, naar de ontstaansgeschiedenis is sinds de jaren zeventig nauwelijks meer onderzoek gedaan. Veel beschrijvingen baseren zich direct of indirect op de studie van prof. K. Bouwer uit 1974. Volgens hem zou de nederzetting, die in 1362 voor het eerst voorkomt als 'Oervelde', in de 11de of 12de eeuw zijn gesticht door inwoners uit het buurdorp Wezup. Oervelde zou dan staan voor 'Over-velde' oftewel het dorp aan de overkant van het veld – gezien vanuit Wezup. Bouwer leidde dit af aan het feit dat de marke van Orvelte tot in de 17de eeuw deels in gebruik was bij Wezuper boeren en zij tevens weiderechten bezaten in het dorp.¹

Daarmee plaatste hij Orvelte onder de 'dochter- of 'satellietdorpen' die in de volle en late middeleeuwen rond veel gevestigde dorpen ontstonden. Voorbeelden zijn onder meer Westervelde en Zuidvelde bij Norg, Benneveld bij Zweeloo, Nijlande bij Deurze en de vier buurtschappen met de naam Eursinge oftewel 'Over-essinge' bij Westerbork, Beilen, Pesse en Havelte.

Oorsprong in de IJertijd?

Inmiddels moeten deze opvattingen over de oorsprong van Orvelte als achterhaald worden beschouwd. Door de analyse van esverkavelingspatronen is veel meer bekend geworden over de ouderdom van nederzettingen op de Drentse zandgronden. Het blijkt dat de Noordesch en de Looakkers van Orvelte een veel ouder verkavelingspatroon bezitten dan de essen rondom satellietdorpen. Waar de kavels van satellietdorpen stevast groot en regelmatig zijn, bezaten deze Orvelter essen (voor de ruilverkaveling in de jaren

vijftig) kleine, onregelmatig gegroepeerde blokvormige en rechthoekige percelen. Dergelijke akkercomplexen van het 'Type A', behoren tot de oudste van Drenthe en ontstonden tussen de 5de en 9de eeuw.²

Dit doet vermoeden dat Orvelte, net als bijvoorbeeld Hijken, Wijster en Peelo een vroegmiddeleeuwse voortzetting is van nabijgelegen bewoning uit de IJertijd en Romeinse tijd.³ Een huisplattegrond uit de IJertijd werd in 1971 op Tipkampen ten zuiden van het dorp blootgelegd. Ook verderop, op het Ellertsveld en aan de Wezuperstraat zijn bewoningssporen gevonden uit deze periode.

De Orvelter woerden

Op de esverkaveling van het 'Type A' volgt het 'Type B' met rechthoekige blokken voorzien van sterk afgeronde hoeken. Ze staan bekend als 'woerden' of 'huispercelen'. De kern van Orvelte bestaat uit vijf van dergelijke percelen. Volgens Bouwer zouden dit de 'oererven' van het dorp zijn geweest. Maar de woerden waren geen erven en fungeerden gewoon als bouwland, dat rondom de hofstedes was gelegen. Ze liggen veelal in de kernen van de oudste Drentse dorpen en gaan vaak terug op oud domaniaal goed. Om die reden wordt hun ontstaan gesitueerd tussen de late 8ste en 11de eeuw, toen dorpen door kerkelijke en feodale aanspraken op grond, ophielden met telkens te verschuiven en op een vaste plaats kwamen te liggen.⁴ Dat dit ook opging voor Orvelte blijkt uit de ontdekking van dr. W. Tijms dat Orvelter boeren al in het jaar 944 vijf 'schuldmudden' opbrachten. Deze landsheerlijke belasting gold per boerderij, zodat Orvelte toen dus al vijf belastingplichtige hoven moet hebben geteld.⁵

Deze vijfdeling zien we opnieuw terug in de marke-organisatie die zich in de daaropvolgende eeuwen in Orvelte ontwikkelde. Daarbij legden de dorpelingen in zogenaamde 'waardelen' vast wie voor

welk percentage aandeelhouder was in het gemeenschappelijke bezit. Orvelte verdeelde de boel in zeven volle waardelen; twee ervan waren echter in handen van boeren uit Wezup. De andere waardelen waren ongetwijfeld het exclusieve bezit van de vijf eerste eigenerfde Orvelter families. Maar in de loop der eeuwen raakten ze door erfplitsing en verkoop versnipperd. In het grondbeschattingsregister uit 1642 blijkt dat nog maar één boer, Jan Ottinge, over een vol waardeel beschikte. Een andere landbouwer, Jan Dolvinge, had drie verschillende aandelen in de marke die opgeteld 99 procent van een waardeel vertegenwoordigden. De rest was verdeeld over tien andere boeren, terwijl er nog twee keuters waren zonder aandeel in de marke. In totaal bezat Orvelte in 1642 dus veertien erven.⁶

Dolvinge: een 'dikke' boer

Een van deze erven was Flintenweg 2, eigendom van genoemde Jan Dolvinge. De boerderij lag samen met de nummers 4, 6 en 8 op een van de vijf oude woerden. De dendrochronologische dateringen laten zien dat de huidige boerderij – althans het achterste deel – in 1642 nog maar net was gebouwd. Het is niet bekend of het daarbij om nieuwbouw ging of vervanging van een bestaande hoeve.

Jan Dolvinge (of misschien zijn gelijknamige vader) staat al in 1612 te boek als de op één na dikste boer van het dorp, met 39 mud bouwland (ruim 10,5 ha.). Dit bezit was in 1654, toen hij blijkbaar nog steeds in leven was, vermeerderd tot 56 mud (ruim 15 ha.). Ook bezat hij (in 1642) 10 dagmaten hooiland (6,8 ha.). Jan blijkt bovendien eigenaar te zijn geweest van twee boerderijen, die na zijn dood vermoedelijk zijn verdeeld onder zijn zoons Jan en Hindrik. Het lijkt erop dat Hindrik Flintenweg 2 kreeg toebedeeld. Een deel van de bijbehorende grond bevond zich op het Dolvingkamp aan de andere kant van de Veenveldsloot, zo'n 100 meter ten westen van

de boerderij. Kort na deze grondbeschattingen, namelijk rond 1660, werd de boerderij aanzienlijk uitgebreid tot een exemplaar van tien gebinten. Het kreeg een aangebouwde hooischaar annex jongveestal – de karakteristieke 'staart' – en aan de overkant van de Flintenweg verrees de nog steeds bestaande schaapskooi.

Grote verbouwing in crisistijd

Daarmee had de boerderij al vrijwel hetzelfde uiterlijk als tegenwoordig, met één groot verschil: zowel de lage gevels van het bedrijfsgedeelte als de hogere van het woongedeelte bestonden uit leemvakwerk. In de Franse tijd, vermoedelijk in of kort na 1805, werden die lemen gevels vervangen door bakstenen exemplaren. De zijgevel van het woongedeelte kreeg aan de kant van de Flintenweg vier grote schuifraamvensters. Vermoedelijk in dezelfde periode werd de gevel van de buurboerderij, Flintenweg 6, op gelijke wijze aangepast, waardoor de panden als twee druppels water op elkaar lijken. Dat dergelijke grootscheepse verbouwingen tot stand kwamen in de economisch zo beroerde Franse tijd, is te danken aan de stagnerende buitenlandse handel. Die zorgde ervoor dat de landbouwprijzen binnen eigen land een tijdlang zeer gunstig waren.⁷

Gedurende de gehele 17de en 18de eeuw golden de Dolvinges van de Flintenweg (later Dolfings geheten) als 'dikke' boeren. Alleen de familie Ottens, de nazaten van Jan Ottinge, bezat meer land. Dat was nog steeds zo in 1832 toen de kadastrale minuut tot stand kwam met de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT). Daarin staat Flintenweg 2 te boek als een van de drie voornaamste hoeven, getuige het 'belastbaar inkomen der gebouwde eigendommen' dat 27 gulden bedroeg. Een dergelijk hoog bedrag werd alleen geheven over de buurboerderij Flintenweg 6, bewoond door de familie

Sikken, en de boerderij Melkwegje 2, hoofdonderkomen van de familie Ottens.

Eigenaar in 1832 was Hendrik Dolfig, die verder de nog bestaande boerderij Schoolstraat 1 bezat (belast met 15 gulden). Een andere telg van de familie, Lambert Dolfig, was eigenaar van de boerderij Brugstraat 1 (15 gulden) alsmede van de keuterijen Dorpstraat 4 en

Schoolstraat 4 (beide 9 gulden). Verder was ene Roelof Dolfig gevestigd op Schoolstraat 8 (21 gulden). Deze bouwwerken zijn helaas verdwenen. Overigens moet Orvelte gezien de hoogte van de belasting op de bedrijven een zeer welvend dorp zijn geweest. Maar liefst de helft van de achttien panden die het dorp in 1832 telde bestond uit voor Drentse begrippen grote tot zeer grote boerenbedrijven.⁸

1. Orvelte op de kadastrale minuut van 1832. Flintenweg 2 bij de pijl.

2. Vermoedelijk de oudste foto van het pand, gemaakt tussen 1887 en 1897. Helaas is de baander, die toen nog zijn oorspronkelijke vorm zal hebben gehad, niet zichtbaar. De schaapskooi heeft een strowand over de volle lengte van de zijgevel. (foto: Drents Museum).

Twintigste-eeuwse verbouwingen

Hoewel Fintenweg 2 op het eerste gezicht het beeld geeft van een authentieke, nauwelijks door de tijd aangetaste boerderij, is het opvallend hoeveel wijzigingen er juist in de 20ste eeuw hebben plaatsgevonden. De eerste traceerbare verandering stamt uit 1923. Toen vroeg de toenmalige huisbaas J.R. van der Molen, woonachtig te Vries, een vergunning aan om *'een nieuwe oostelijke uitlaatmuur op te richten'* en de veestalling binnenshuis te vernieuwen. Als uitvoerder van het werk wordt aannemer H. Nijlunsing uit Westerbork genoemd. Het huis werd op dat moment bewoond door de weduwe Dolving.

Deze nieuwe gevel omvat behalve de oostzijde van het bedrijfsgedeelte ook het korte stukje zuidgevel tot aan de baander. Typerend zijn de machinale baksteen en gietijzeren stalraampjes, die men in talloze stalverbouwingen uit deze periode kan aantreffen. De raampjes vervangen een vijftal minieme driehoekige ventilatieopeningen, waarvan er tijdens de restauratie in 1977 enkele in de westgevel zijn gereconstrueerd (afb. 17). Een van de raampjes is te zien op een foto van het pand uit circa 1910 (afb. 5). Overigens waren er in eerste instantie slechts zes gietijzeren stalraampjes; na 1959 werden er nog vier van dezelfde raampjes tussengevoegd (afb. 3, 4). De lage zuidgevel bezat twee lage deurtjes. Het rechter exemplaar gaf toegang tot de mestgang en het linker tot de voergang.

Stallen en bijgebouwen

Intern waren de veranderingen veel groter. Dat blijkt uit twee tekeningen die bewaard zijn gebleven, beide vervaardigd in de oorlogsjaren. De eerste kwam tot stand in 1944 op het Bureau Wederopbouw Boerderijen in de Wieringermeer. Om onbekende redenen werd hier een situatietekening vervaardigd waarop de

boerderij te zien is vóór de verbouwing in 1923 mogelijk op basis van een bouwtekening die bij de bouwaanvraag hoorde (afb. 7). Vermoedelijk in hetzelfde jaar bracht het Nederlandsche Openlucht Museum te Arnhem een groot aantal boerderijen in Orvelte in kaart, waaronder Flintenweg 2. Deze laat de toenmalige situatie zien (afb. 8).

Als we de twee tekeningen vergelijken, zien we om te beginnen grote verschillen in de bedrijfsgedeeltes. Vanaf 1923 werden de ouderwetse, smalle potstallen vervangen door ruimere, moderne grupstallen met een mestgoot die buiten in een mestput uitkwam. Deze aanpassing is typerend voor de tijd, waarin de aandacht voor gezondheid een hygiëne groeide. De grup maakte het mogelijk de stal regelmatig uit te mesten, zodat de koeien niet in hun eigen uitwerpselen stonden. Zo werden ziektes voorkomen en de uiers bleven beter schoon, wat de kwaliteit van de melk ten goede kwam. De raampjes zorgden voor licht in de voorheen aardedonkere stal.

Verder werd de pompstraat middels een houten wand van de deel afgeschoten; de paardenstallen werden vergroot; de hooitas in de staart werd in gebruik genomen als wagenschuur en in de eveneens in de staart gelegen jongvee- en schapenstallen werden nu varkens gehuisvest. Vermoedelijk verdwenen de schapen helemaal uit de bedrijfsvoering. De kunstmest had ze voor de mestproductie overbodig gemaakt. De losstaande schaapskooi wordt in 1944 althans nog enkel aangeduid als 'schuur'.

De deel was door alle ingrepen een stuk kleiner geworden. De noodzaak om dit ruime middenstuk vrij te houden voor oogstwagens en dorsactiviteiten was dan ook een stuk minder groot geworden. Naarmate de graanoogsten toenamen, ging men er steeds vaker toe over het nog niet gedorste graan buiten de boerderij op te slaan in ronde zaadbulten of korenrijten.

Dorsmachines maakten de dorsvloer steeds meer overbodig. De deel werd in toenemende mate gezien als loze ruimte die nuttiger gebruikt kon worden.

In 1924 werd tevens een vergunning aangevraagd om de zuddenschuur (turfschuur) van de oostzijde naar de westzijde van het te mogen verplaatsen (afb. 5, 6). Het hok is in of kort na de oorlog helemaal verdwenen. In 1938 kreeg Van de Molen toestemming voor de bouw aan de westzijde van de nog bestaande 'stookplaats met varkenshokken'. De stookplaats moest worden gedekt met blauwe muldenpannen, de varkenshokken met riet of stro. Opnieuw was Nijlunsing de aannemer.

Aanpassingen woongedeelte

Ook aan het woongedeelte werden vanaf 1923 grote aanpassingen gedaan. Daarvan is de plaatsing van twee schuifraamvensters in de noordgevel wel de opmerkelijkste. Met hun 15-ruits roedeverdeling doen ze absoluut niet 20ste-eeuws aan. Vermoedelijk gaat het hier dan ook om hergebruikte vensters uit de vroege 19de-eeuw. De kans dat ze in de jaren twintig bewust uit historisch besef zo werden gemaakt is althans erg klein, gezien de behandeling van het authentieke voordeurvenster in dezelfde gevel. Hier werd zonder pardon een houten turf- of kolenhok tegenaan gespijkerd (afb. 12).

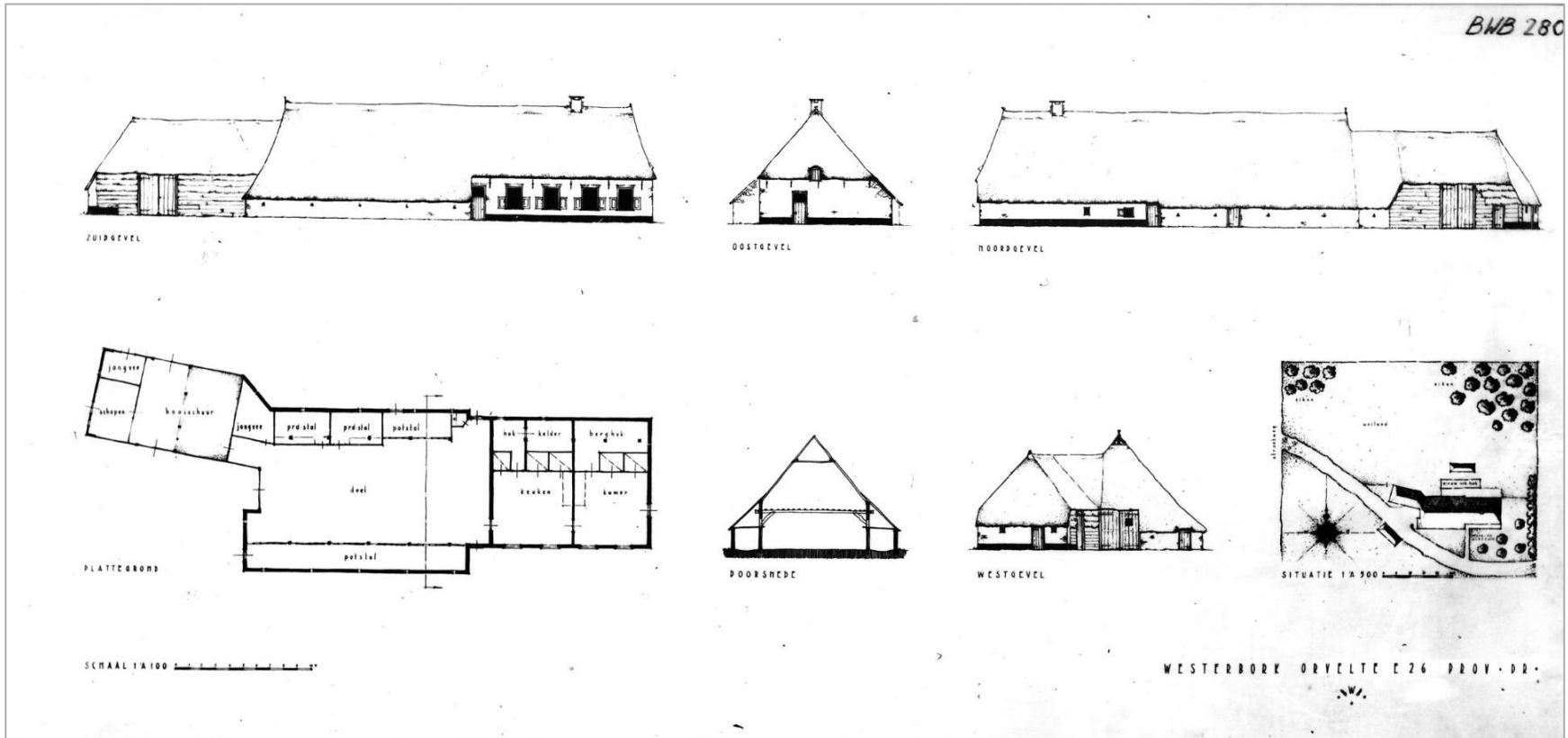
Ook de diverse ruimtes in het woongedeelte werden flink onder handen genomen. Tot 1923 waren de twee grote kamers, de 'keuken' en de 'kamer', afgegrensd door een houten bedstedewand (plattegrond afb. 7). Achter die bedsteden bevonden zich diverse ruimtes die via een deur in de houten wand toegankelijk waren. Bij de woonkeuken ging het om een 'hok' plus een 'kelder', waarboven vrijwel zeker een opkamer zat. Achter de bedsteden van de voorkamer bevond zich een groot 'berghok'.

3 –4. Rond 1960 ging het aantal gietijzeren stalraampjes in de oostgevel van zes naar tien. (foto: Het Drentse Landschap).

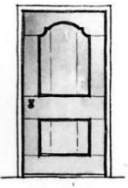
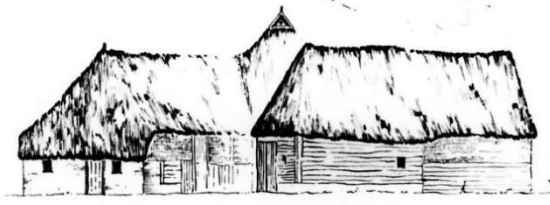
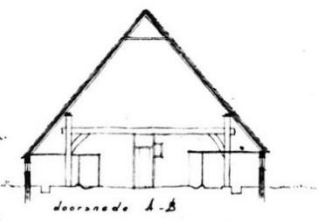
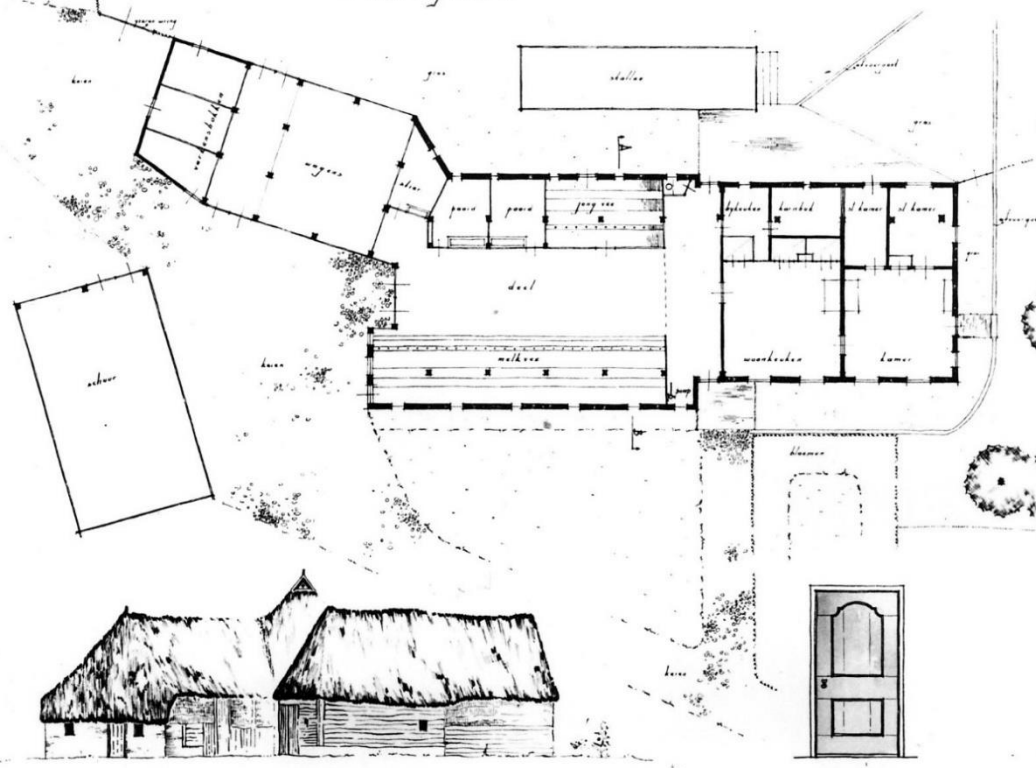
5- 6. Het pand rond 1910 gezien vanaf de Flintenweg. Links de zuddenschuur, die in 1924 naar de andere zijde werd verplaatst (zie inzet) en na de bouw van de varkensstal in 1938 helemaal verdween. De oostgevel van het bedrijfsgedeelte is nog niet vervangen. Het driehoekige stalraampje (met witkalk rondom) stond model voor de raampjes die in 1975 in de gereconstrueerde westgevel werden aangebracht. Bij de put met houten bovenbouw poseren, volgens de beschrijving, Zwaantje Berghuis-Eefting (met emmers) en Fenningje Eefting-Nijlunsing (met de puthaak). Vermoedelijk waren zij geen (hoofd)bewoners. Dat waren nog altijd leden van de familie Dolfing (foto: Het Drentse Landschap).

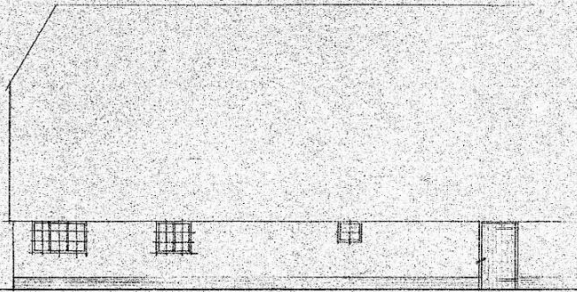
7. Op deze tekening uit 1944 van de Dienst Wederopbouw Boerderijen is de situatie voor 1923 weergegeven. Opmerkelijk is het ontbreken van de 15-ruits raamvensters in de voorgevel. De westgevel van het woongedeelte telt slechts twee raampjes. (afb. Het Drentse Landschap).

8. Deze tekening van het Nederlandsch Openlucht Museum stamt waarschijnlijk ook uit 1944 maar geeft de actuele situatie weer. Orvelte werd in dat jaar uitgebreid op foto en tekening vastgelegd door medewerkers van het museum. De interesse is opmerkelijk en doet vermoeden dat er in de oorlogsjaren al werd gestooid met de gedachte hier een openluchtmuseum te realiseren. (afb. Het Drentse Landschap).

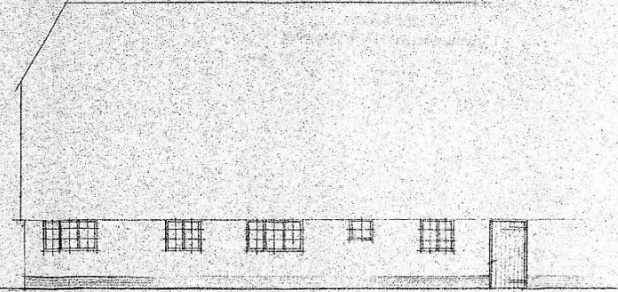
SCHAAL 1 : 100

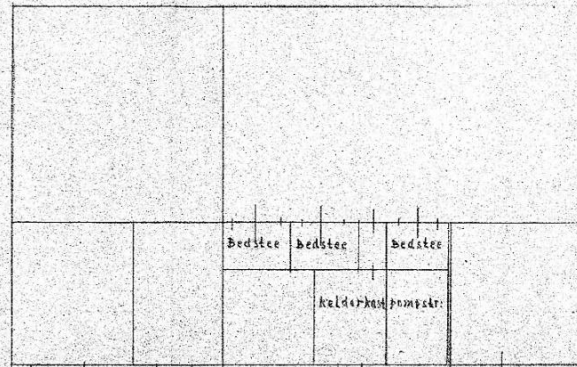
~ rijksmuseum voor volkskunde ~
 'HET NEDERLANDSCH OPENLUCHT MUSEUM'
 te arnhem.

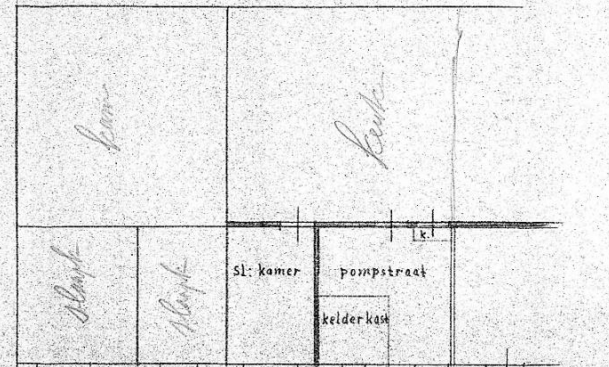
Bestaande zijgevel.

gewijzigde zijgevel.

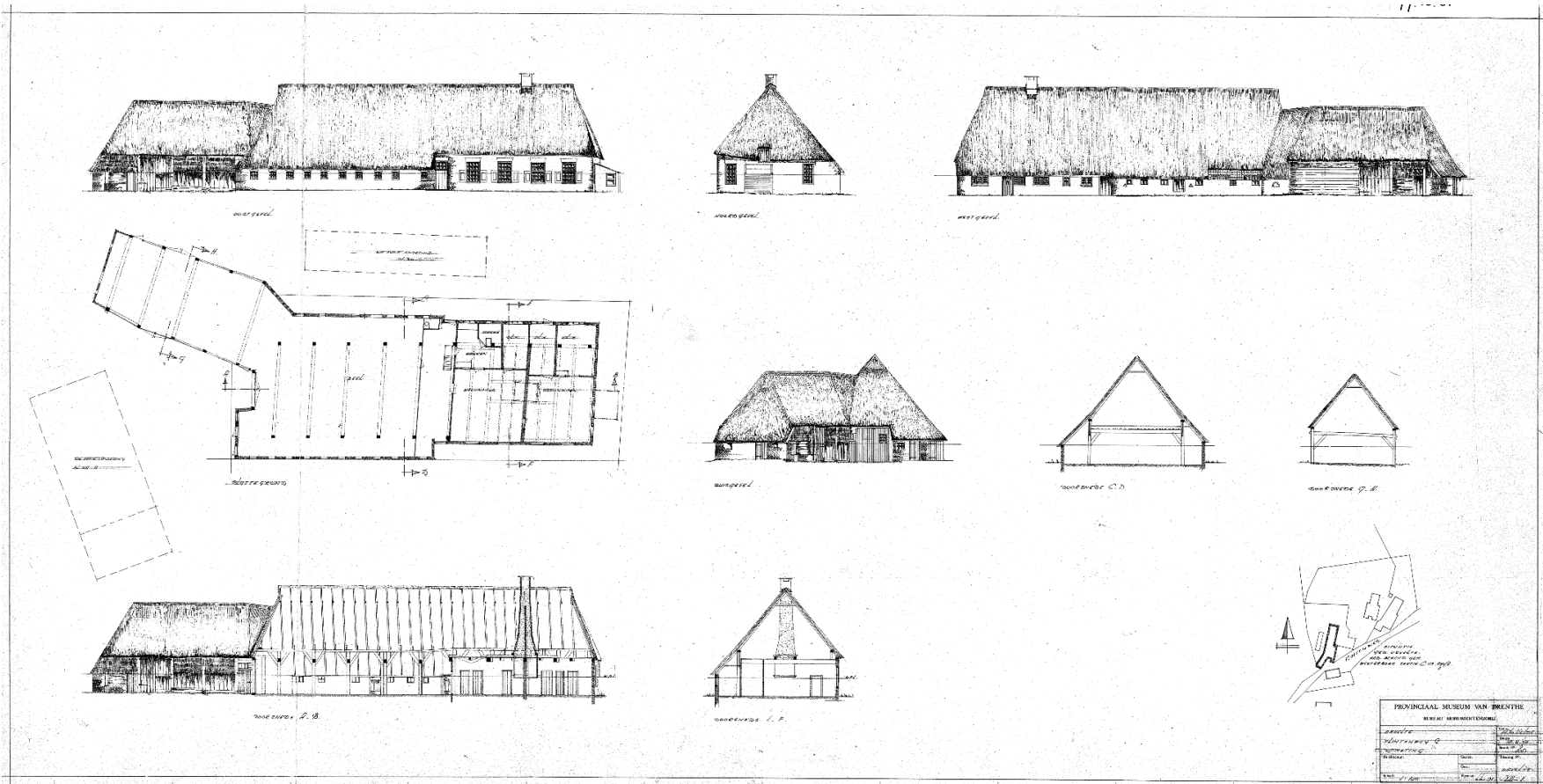

Bestaande plattegrond.

gewijzigde plattegrond.

schaal 1:100 plan voor het maken van een sl: kamer in
 datum 26-9-50 de boerderij van de wed. J. Pol te Orvelte
 voor rek: vande Heer Th. van Wijk te Vries
 westerbork
H. J. O. van der Vliet

9. Tekening verbouwing woongedeelte uit 1950. (afb. Het Drentse Landschap).

10. Tekening van de bestaande situatie, gemaakt met het oog op de restauratie in 1975. (afb. Het Drentse Landschap).

In 1944 is aan de woonkeuken-gedeelte nog weinig veranderd, behalve dat het 'hok' is opgewaardeerd tot bijkeuken terwijl de opkamer wordt aangeduid als karnhok (plattegrond afb. 8). Ook is er een praktischere toegang tot deze ruimtes gerealiseerd middels een tweede deur in de brandmuur. De bedsteden en het berghek in de voorkamer hebben daarentegen plaatsgemaakt voor twee slaapkamers en een kleine bergkast. In plaats van de bedstedewand werd iets verder naar voren een stenen muur opgetrokken. De kleinste slaapkamer heeft een deur in de zijgevel naar buiten gekregen, de grotere slaapkamer twee ramen. Een daarvan zit in de zijgevel, het andere betreft een van de 15-ruitsvensters in de voorgevel.

In 1950, op aanvraag van huisbaas, Th. Van Wijk uit Vries en de bewoonster, de weduwe J. Pol, verdwijnen ook de bedsteden in de woonkeuken, samen met de kelder en opkamer (afb. 9). Opnieuw wordt de houten bedstedewand vervangen door een bakstenen muur. Maar anders dan de bouwtekening aangeeft (gemaakt door de alomtegenwoordige aannemer H. Nijlunsing) wordt deze niet naar voren verschoven maar op dezelfde plek opgetrokken. De ontstane ruimte biedt plaats aan een derde slaapkamer, een ruimte die als 'pompstraat' wordt aangeduid en een kelderkast. Later worden op deze plek een keuken en een douche gerealiseerd. In de westelijke zijgevel komen er ten behoeve van de nieuwe ruimtes twee raamvensters bij.

Restauratie 1975

De ingrijpendste veranderingen hebben plaatsgevonden tijdens de 'verbouwing en restauratie' van 1975 - 1976, naar ontwerp van het bureau Monumentenzorg en uitgevoerd door de firma Kuik uit Elp. Met de onderneming was destijds 542.450 gulden gemoeid (vergelijkbaar met circa 750.000 euro vandaag de dag).

Ondanks dit forse bedrag roept het resultaat gemengde gevoelens op. Positief is vooral het timmerwerk. Zo werd een groot deel van de bestaande ramen, deuren en luiken op een vakkundige en historisch gezien redelijk correcte wijze vervangen. Nieuwe binnendeuren werden in een passende historiserende stijl uitgevoerd en het is bijna aandoenlijk om te zien hoezeer de timmerlieden hun best hebben gedaan om de geschrante kop- en staartdelen van het deurbeschoot van weleer na te bootsen. Voor het herstel van de dakconstructie werden eiken sporen gebruikt en het riet werd ambachtelijk gedekt met wilgentenen en gaarden. Ook de gereconstrueerde westgevel van het bedrijfsgebouw is geslaagd. Ter hoogte van het woongedeelte wijkt de monotone raamindeling echter nogal sterk af van de historische situatie.

Sommige ingrepen zijn domweg slecht uitgevoerd. Zo werd de indrukwekkende dubbele schouwboezem in het midden van het pand, in omvang gehalveerd en opnieuw opgetrokken uit hiervoor totaal ongeschikte gasbetonblokken. De achterwand van de haardplaats werd voorzien van matige replica's van oudhollandse tegeltjes. Van het ensemble is alleen de schouwlijst nog authentiek.

Ook op de architectuur valt wel wat aan te merken. De pompstraat, die tot dan toe van de deel was afgescheiden door een houten wand, werd bij het woongedeelte getrokken. Daarbij werd de nieuwe stenen scheidingsmuur doorgetrokken tot aan de daknok. De ontstane ruimte werd verdeeld in een bijkeuken en een hal, waar tevens een nieuwe toiletruimte werd gerealiseerd. Ter plekke van de bergkast die deze ruimtes scheidde, werd later een trap gerealiseerd naar de twee nieuwe slaapkamers op zolder.

De vier kamertjes aan de westkant behielden min of meer hun indeling, maar de voorste woonkamer werd verkleind ten behoeve van een gang aan het eind waarvan eveneens een trap naar boven

leidde. Het zijn weliswaar geen grote ingrepen, toch maakten ze dat het interieur een wat hokkerig karakter kreeg.

Ook de Rijksmonumentale bijgebouwen werden onder handen genomen. Het stook- annex varkenshok ging onderdak bieden aan een garage en kantine. De schaapskooi aan de overzijde van de Flintenweg werd in 1979 gerenoveerd. Daarbij werd een storende 20ste-eeuwse aanbouw verwijderd (afb. 14, 15). Intern ging het stalgebouw er bepaald niet op vooruit. De eeuwenoude gebintjes werden zonder pardon in stenen spouwmuren gevat. Onder de schuur kwam een diepe mestput. Daardoor kan het gebouwtje weliswaar tot op de dag van vandaag als stalling voor kleinvee dienen, maar het historische voorkomen en de potstalondergrond zijn grotendeels verloren gegaan (afb. 11).

Modernisering en bedrijfsdeelte

In 1983 werd ook het bedrijfsdeelte opnieuw gemoderniseerd. Daarbij werd een mestgrup met kettingmestafvoer onder het stalgedeelte en de staart aangelegd. Een rondgaande ketting maakte het uitmesten van de stallen een stuk gemakkelijker. Een aanpassing die ongetwijfeld nuttig was vanuit bedrijfseconomische overwegingen, maar de betonnisering van de deel die hier het gevolg van was, zal ook hier de historische stalondergrond zo die nog aanwezig is, geen goed hebben gedaan. Het jaar erop werd in traditionele stijl een grote nieuwe wagenschuur bij het pand gebouwd, waarin ook nog een werkplaats en een kleine veestal werden ondergebracht. Het bouwwerk past met zijn houten gebinten en gepotdekselde wanden goed in de sfeer van het museumdorp zonder overdreven historiserend te zijn. In een eerste ontwerp uit 1977 was de schuur evenwijdig aan de boerderij gepland. Later werd besloten hem haaks op het hoofgebouw te

plaatsen waardoor de ruimtelijkheid van het erf beter behouden bleef.

Recentere aanpassingen

Tijdens een recente verbouwing is in de staart van de boerderij, die voorheen als veestal in gebruik was, een woonruimte gerealiseerd. Daarbij werd de doorrit aan beide zijden dichtgemaakt, aan de westzijde met een glaswand, aan de straatzijde door middel van een houten wand, waarin een detonerend raam werd aangebracht.

Een andere ongelukkige ingreep van recente datum is het vernieuwde voegwerk van de 19de-eeuwse gevels. De voegen zijn veel te vol gezet met verkeerd gekleurde mortel. De smalle dagstreep die te pas en te onpas werd aangebracht, heeft het originele werk nooit bezeten (afb. 77, 78).

11. De gebinten in de jongveestal zijn in de spouwmuur opgenomen.

12 – 13. Ondanks de drogende was, is op deze foto uit 1974 duidelijk te zien dat de vensterindeling van het woongedeelte bij de restauratie flink werd aangepast. Tegen de voorgevel was een houten schuurtje gebouwd. (foto: Monumentenzorg Westerbork).

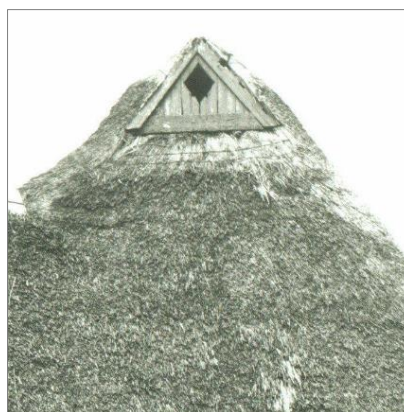
14 – 15. De schaapskooi annex jongveestal bezat voor de restauratie een slordig aanbouwje en een raampje in de zijgevel.

16 – 17. Ook ter hoogte van het bedrijfsgedeelte is de westgevel tijdens de restauratie van 1975 nagenoeg geheel opnieuw opgetrokken. Uitzondering vormt de schuingeplaatste gevel op de overgang naar de staart. (foto: Monumentenzorg Westerbork).

Het algehele beeld werd er in dit geval bepaald niet slechter op. Waar de inspiratie voor de driehoekraampjes vandaan kwam is te zien op afbeeldingen 5 en 7.

18 - 19. De foto uit de jaren zestig laat zien dat de zuidoostgevel van de staart voor de restauratie niet gepotdekseld was, maar geheel uit baksteen was opgetrokken. In de gevel zaten een laag deurtje en enkele piepkleine venstertjes. (foto: E.A Canneman, RCE).

20 - 21. Ook het oelebord is verdwenen en – recentelijk nog – het karakteristieke 9-ruitsraam in de baanderdeur. (foto's: Monumentenzorg Westerbork).

Bouwhistorische beschrijving

Het hoofdgebouw (dus exclusief de staart) is ongeveer 30,75 m. lang en heeft ter hoogte van het bedrijfsgedeelte een breedte van ca. 12,50 m. Het smallere voorgedeelte heeft een breedte van ca. 10,55 m. De hoogte van het dak bedraagt ruim 9 meter. Het grondplan van de boerderij is niet regelmatig; de voorgevel, evenals de brandmuren en gebinten, zijn enigszins scheef ten opzichte van de zijgevels geplaatst. Een ongebruikelijke opstelling waarvoor vooralsnog geen duidelijke verklaring is. De achtergevel staat wel haaks op de zijgevel, maar deze is waarschijnlijk bij de vernieuwing in 1923 rechtgetrokken.

Ook de staart bezit een enigszins onregelmatig grondplan. Deze aangebouwde hooischaar annex jongveestal staat schuin op de achtergevel. De afmetingen bedragen ca 13,50 bij 6,55 - 7,50 m. De daknok bevindt zich op ca. 7,80 m.

De losstaande jongveestal (voorheen schaapskooi) heeft afmetingen van ca. 6,70 bij 12,50 m. (inclusief dak overstek 13,70 m.) met de daknok op ca. 6,70 m. hoogte.

Alle bouwvolumes zijn rietgedekt. Boven het voorhuis is een schoorsteen.

Buitengevels

De vroeg 19de-eeuwse gedeeltes van de buitengevels zijn opgetrokken van handvormbakstenen van het formaat 22 x 10,5 x 4 cm. De tienlagenmaat bedraagt gemiddeld 49 cm. Het gaat om steens metselwerk in kruisverband, met uitzondering van het gedeeltelijk halfsteense muurtje van de uitkubbing. De voorgevel en het schuin geplaatste verbindingsmuurtje tussen de westgevel en de staart bezitten stroomlagen onder de muurplaat. De oostgevel heeft

dat niet. Hier bevindt zich een viertal muurankers in de gevel ten behoeve van de achterliggende balkenlaag. De schuine gedeeltes van de voorgevel en de kubbing bezitten vlechtingen (afb. 22).

De in 1975 vernieuwde westgevel is opgetrokken uit handvorm bakstenen met dezelfde kleur en afmetingen. Bij de gevel van het woongedeelte werd tussen de raamvensters een stroomlaag aangebracht. Bij het bedrijfsgedeelte is die laag er niet. De eveneens vernieuwde uitkubbing heeft een vlechting.

De zuidgevel naast de baander en de oostgevel van het bedrijfsgedeelte zijn opgetrokken uit machinale vormbakstenen van 21 x 10 x 5,5 cm. met een tienlagenmaat van 64 cm.

Zoals wel vaker het geval is bij Drentse boerderijen, vervult niet de voorgevel de representatieve zijde, maar een van de zijgevels. In dit geval de oostgevel, waar zich de hoofdentree bevindt met een opgeklapte voordeur en een 8-ruits bovenlicht (afb. 22). Daarnaast zien we vier 20-ruits schuifraamvensters op rij. Ze zijn voorzien van een vast kalf en buitenluiken (afb. 23). Boven de vensters zijn in de gevel gestrekte bogen (hanenkammen) aangebracht.

De voorgevel bezit een vergelijkbare deur met bovenlicht en hanenkam. Uiterst links en rechts in de gevel zijn 15-ruits schuifvensters met wisseldorpel geplaatst. Boven de kozijnen is geen hanenkam of rollaag aanwezig. Boven de daklijn, min of meer in het midden van de gevel zit een hooiluik (afb. 24).

De westgevel van het woongedeelte is veel lager dan de oostgevel. Hier is een zestal identieke kleine 4-ruits vensters geplaatst (afb. 15). Ook hier bevindt zich direct naast de kubbing een deurvenster, maar zonder bovenlicht. In de zijgevel van het bedrijfsgedeelte zijn drie halfronde gietijzeren raampjes en enkele authentiek ogende driehoeksraampjes opnieuw aangebracht.

De vroeg 20ste-eeuwse zuidgevel bezit twee lage deurtjes en een getoogd 6-ruits gietijzeren raam. De oostgevel heeft tien van dergelijke stalraampjes, voorzien van een gemetselde lekdorpel.

De staart is boven een grondmuurtje opgetrokken uit een houtconstructie met voornamelijk horizontale eiken gepotdekselde schaaldelen. Alleen de oostwand heeft verticale delen in het gedeelte tussen de voormalige doorrit en het hoofdgebouw. Hier is geen grondmuur en zijn de gebinten op stiepen tussen de verticale delen duidelijk zichtbaar. De bovenkant van de oostwand heeft een fraaie strowand voorzien van een ruitvormig vlechtwerkpatroon.

De jongveestal bezit een vergelijkbare opzet met grondmuur, horizontale schaaldelen en gedeeltelijke rietwanden met

strovlechtepatroon. Aan de noord en de zuidzijde is een dubbele staldeur. Alleen de oostgevel heeft enkele raampjes. Het dak aan de noordzijde bezit een flink overstek.

Indeling binnen

De indeling van de woonruimtes kwam al aan de orde in het vorige hoofdstuk. Behalve de brandmuur en scheidingsmuur tussen de grote voor- en achterkamer zijn hier geen historische binnenmuren overgebleven, al markeren een aantal ervan de plek waar zich ooit houten kast- en bedstedewanden hebben bevonden. De halfsteens brandmuur is in het bezit van een stroomlaag onder de ankerbalk (afb. 25). In het midden zit de originele toegang; een deurvenster met doorgetrokken deurposten en een eenvoudige opgeklampte

22.

23.

24.

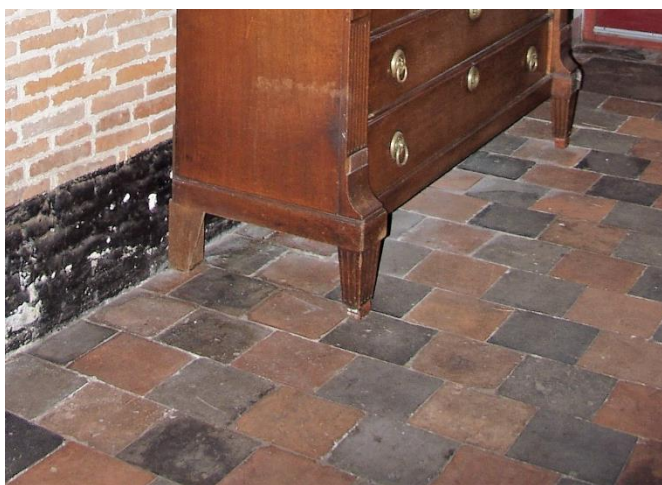
deur. Ernaast zit een spieraampje met een luikje (XX). In de pompstraat – de tegenwoordige hal – liggen ongeglazuurde rode en blauwe plavuizen. Of dit vloertje oorspronkelijk is of werd aangebracht bij de restauratie in 1975, is niet duidelijk. Ook in de scheidingsmuur tussen de voor- en achterkamer bevindt zich een oud deurvenster dat echter aan één zijde is dichtgetimmerd. Mogelijk gaat het hier om de deur met schouderboogprofiel, die op de tekening uit 1944 te zien is (afb. 8). Een (vermoedelijke) replica van deze deur is in dezelfde muur te zien in een latere gemaakte opening (afb. 27). Een van de weinige originele interieurkenmerken is de schouwlijst van de verder geheel vernieuwde schouwboezem.

Het bedrijfsgedeelte is een vrijwel onverdeelde ruimte. Alleen in de zuidoosthoek is in de jaren zeventig een wasmachineruimte gerealiseerd. De staart is recentelijk met een wand van de rest van het bedrijfsgedeelte afgescheiden. Van de stalindeling is vrijwel niets overgebleven.

25. De toegang tot het woongedeelte in de brandmuur.

26. De plavuizenvloer in de voormalige pompstraat.

27. Deur halletje voorhuis.

28. Alleen de schouwlijst is oud.

29 – 30. Dankzij de verwijderde verdiepingsvloer is de balkenlaag boven het woongedeelte goed zichtbaar.

31. Gebinten van het bedrijfs gedeelte aan de oostzijde.

32. Dakconstructie boven bedrijfs gedeelte met rechts de opening naar de zolder van de start.

33. De gebinten bezitten forse afmetingen.

34. Typerende bevestiging van de ankerbalk. De pen van de ligger steekt door de staander en wordt verankerd met twee keggen en een toognagel.

Bouwhistorische beschrijving

Gebinten- en balkenconstructie

De gebintconstructie van het hoofdgebouw bestond van oorsprong uit tien ankerbalkgebinten, met in het woongedeelte een onderslagbalkconstructie tussen het derde en vijfde gebint (gerekend vanaf de voorgevel).

Afmetingen

De gebinten zijn degelijk en vrij zwaar uitgevoerd. Stijlen variëren in omvang van 27,5/29 x 19/22 cm. Uitzonderingen zijn de oostelijke staanders van het derde en vijfde gebint die respectievelijk 29 x 29 cm en 30 x 31,5 cm meten. In de liggers zit, mede vanwege hun grotere lengte, meer variatie. Zo was de diameter van de afgezaagde ankerbalk van het eerste gebint aan het uiteinde slechts 20 cm. (afb. 41). De tiende ligger bij de baander is ook niet erg zwaar, namelijk 26 x 32 cm. (afb. 38). De overige liggers hebben doorgaans een forse maximale breedte van 30 – 32 cm en een hoogte tot 36 cm. Ligger vier is zelfs 38 cm. hoog en 40 cm. breed (afb. 48). Dergelijke afmetingen komen weinig voor in Nederlandse boerderijen. Korbelen hebben dikte- en breedteverhoudingen tussen de 20 en 25 cm, met uitzondering van de korbelen van het tiende gebint die slechts 9 cm. dik zijn.

De gebintstaanders reiken tot circa 3,80 meter hoogte. Ze neigen enigszins naar binnen – een doelbewuste bouwwijze. Zodoende bedraagt de onderlinge afstand op vloerniveau ca. 7.87 en bovenin ca. 7.69 meter. De scheefstand per staander bedraagt dus 9 cm. De ankerbalken bevinden zich in het bedrijfs gedeelte op 2,60 meter hoogte en in het woongedeelte op 2,79 meter boven vloerniveau.

Er is ook verschil in de hoogte waarop de hildebalken (lichte verbindingsbalken tussen de stijlen onderling) waren bevestigd. Tegenwoordig zijn ze allemaal verdwenen, maar de gaten waarin ze bevestigd waren zijn er nog wel. In het woongedeelte begon deze balk doorgaans op ca. 1,65 – 1,75 meter, in het bedrijfs gedeelte en het vijfde gebint op 1.43 – 1.48 cm. Dit had te maken met de verschillende functies: in het woongedeelte fungeerde de hildebalk onder meer om de beschotwand van de bedsteden aan te bevestigen, in het bedrijfs gedeelte om de lage hildezolder te ondersteunen en om de stalpalen voor de potstallen aan te bevestigen.⁹

Een opmerkelijk onderscheid is er tenslotte nog in de afmetingen van de gebintvakken. De onderlinge afstand waarop de gebinten zijn geplaatst, bedraagt van het derde tot en met negende gebintvak 2,69 tot 2,88 cm. De eerste twee gebintvakken zijn daarentegen slechts 2,28 – 2,30 cm. breed. Waarom deze gebintvakken zoveel smaller zijn, is onduidelijk; er was voor zover bekend ruimte genoeg om de boerderij nog iets langer te maken. En van een latere uitbreiding naar voren is, blijkens de dendrochronologische dateringen, geen sprake. Mogelijk heeft er bij de bouw een boom of iets dergelijks in de weg gestaan.

Telmerken

De gebintconstructie kent twee telmerkenreeksen die elkaar iets voorbij het midden ontmoeten (afb. 74). In het bedrijfs gedeelte loopt de nummering vanaf de baander tot aan de brandmuur van I tot en met VI. De telmerken zijn hier telkens te vinden op de achterzijde van de gebintstijlen (m.u.v. twee vernieuwde staanders) en achterop de gebintplaatschoren, en dit aan beide zijden. Het zijn geritste telmerken, aangebracht met een ritsmes (afb. 35).

35. De telmerken in het achterste gedeelte zijn lang en veelal met een ritsmes aangebracht.

36. De merken in het voorste gedeelte zijn korter en met een scherp voorwerp gekrast.

Het zesde gebint valt samen met de brandmuur, de grens met het woongedeelte. Daarachter lopen de telmerken terug van IIII naar I. Deze telmerken hebben een iets andere 'handtekening' en lijken eerder gekrast dan geritst (afb. 36). Ze zijn alleen zichtbaar aan de westzijde; aan de oostzijde zijn de meeste onderdelen waarop ze zich bevonden verdwenen, met uitzondering van één gebintplaatschoor van het derde gebint. Daarop staat een afwijkend telmerk, namelijk een I.

Gebinten bedrijfsgedeelte

De zes gebinten in het bedrijfsgedeelte zijn normale ankerbalkgebinten met korbelen en jaagbanden (gebintplaatschoren). Ze zijn vrij gaaf gebleven. Alleen de staanders van het achtste en negende gebint aan de westzijde zijn een keer vernieuwd en de tiende staander aan de oostzijde is vrij hoog

afgezaagd, waarbij het onderste deel werd vervangen door een betonnen of bakstenen poer (afb. 37).

Dit tiende en laatste ankerbalk (of het eerste, gezien vanuit de telmerkenreeks) is zoals gezegd iets lichter gedimensioneerd. Het hoefde gezien zijn ligging onder de dakhelling minder oogstlast te torsen en bovendien waren er middenin twee extra stijlen aangebracht als deurposten voor de baanderdeur. De pengaten zijn nog aanwezig (afb. 38). Het huidige baanderdeurvenster ligt bijna 2 meter verder naar voren, wat laat zien hoeveel dieper de oorspronkelijke onderschoer was.

De ankerbalk van het negende gebint valt enigszins uit de toon. Het is vervaardigd uit een zeer grillige boomstam (afb. 40). De balk is een keer afgebroken bij de pen en daar hersteld. Mogelijk is deze ankerbalk niet origineel.

In de ligger van het achtste gebint is het jaartal 1810 gekerfd (afb. 39). Zeker niet de leeftijd van het gebint, maar mogelijk wel het jaartal waarin de verbouwing van het voorhuis heeft plaats gevonden (al wijst de dendrochronologische datering daar op 1805). Een tweede inscriptie staat op de ligger van het zevende gebint: 'LD 1927'.

Gebinten woongedeelte

In het woongedeelte is de situatie gecompliceerder en ook minder gaaf. Van het eerste gebint resteert alleen de westelijke staander. De ankerbalk, oostelijke staander en korbelen werden rond 1805 verwijderd ten behoeve van de stenen buitengevel. Dit hele gebint was aanvankelijk opgenomen in de vakwerkvoorgevel. Een moet in de balk geeft nog aan waar zich een tussenregel bevonden heeft. Op ongeveer twee derde van de stijl bevindt zich tevens een grotendeels in de spouwmuur verdwenen steunconstructie

bestaande uit een uitkraaghout en –schoor (afb. 41 - 43). Deze was bedoeld om de uitkraagplaat te ondersteunen. Ook de drie andere stijlen die in de voorgevel hebben gezeten, hadden zo'n uitkraging. Deze constructie zorgde niet alleen voor stabiliteit maar tevens voor een fors dakoverstek waardoor de lemen gevel droog bleef. Eenzelfde constructie vinden we onder meer bij de Bruntingerhof en diverse andere boerderijen (afb. 44). De nog vastgepende uitkraagplaat kreeg een tweede leven als muurplaat van de huidige voorgevel.

Ook van het tweede gebint is de oostelijke gebintstijl gesneuveld ten faveure van de stenen gevel. De ankerbalk werd vervolgens voorzien van een muuranker en in de nieuwe gevel opgelegd. Gezien de beperkte lengte van de ankerbalk moet dat niet een heel erg bevredigende constructie zijn geweest, maar hoe de oplegging precies zit, valt niet goed na te gaan. De spouwmuur en een rondom aangebrachte aftimmering belemmeren het zicht (afb. 45, 46).

Het derde gebint maakt onderdeel uit van de muur tussen de twee woonkamers. Hij is op een van de korbelen na intact. Dubbele pengaten om de 2,50 meter onderaan de ankerbalk laten zien dat zich ook hier twee tussenstijlen moeten hebben bevonden, net als in de voorgevel (afb. 47). Vermoedelijk is dit dus oorspronkelijk een vakwerk binnenmuur geweest. Het idee dat dit ooit een oudere voorgevel was, ligt voor de hand, maar is in tegenspraak met de dendrochronologische dateringen (zie pag. 42). Of de huidige muur oud metselwerk bevat is door de strak aangebrachte moderne stuclaag niet te zien. De oostelijke stijl heeft een schoor waarop aan de achterkant een I staat (wat je alleen kunt zien met een spiegeltje). Hij is ook iets forser van omvang, namelijk 29 x 29 cm, wat zich laat verklaren uit het feit dat deze stijl behalve de ankerbalk ook een onderslagbalk moest dragen, waarvan het andere uiteinde

37. Betegelde poer in het wasmachinehok.

38. Pengat van een van de baanderdeurposten in de ankerbalk van het tiende gebint.

39. Jaartal 1810 op ligger achtste gebint.

40. De Ligger van het negende gebint is opvallend grillig gevormd.

41 – 43. In de enige overgebleven stijl van het eerste gebint tekent zich duidelijk de ronding van de voormalige ankerbalk af. Dit gebint maakte deel uit van de vroegere vakwerkvoorgevel. Zodoende is er nog een console bewaard gebleven, bestaande uit een uitkraaghout en een uitkraagchoor. Daarop rust nog steeds de uitkraagplaat van het dakoverstek, die in het begin van de 19de eeuw een tweede leven kreeg als muurplaat van de nieuwe bakstenen gevel. De rechterfoto geeft een reconstructie.

44. Een uitkraging van vergelijkbaar formaat bij een boerderij in Meppen. (foto: Monumentenzorg Zweeloo)

45. Overzicht voorste woonkamer met de ankerbalk van het tweede gebint en twee kleinere tussenbalken.

46. Kop ankerbalk tweede gebint met de aanhechting van het verdwenen korbeel.

47. Gaten voor toognagels voor een van de tussenstijlen van het derde gebint.

48- 49. De zeer zware ligger van het vierde gebint. De balk is veel breder dan de gebintstijl.

in de eveneens zwaarder uitgevoerde oostelijke gebintstijl van het vijfde gebint stak. Op beide stijlen zijn de moeten van de pengaten voor de korbelen nog duidelijk te zien (afb. 51, 52).

Op deze onderslagbalk rustte de ankerbalk van het vierde gebint. Dit was het enige gebint waaraan vanouds de oostelijke stijl ontbrak. De ligger valt op door zijn enorme omvang. Als enige van alle ankerbalken is de breedte groter dan de hoogte. Het uiteinde lijkt te fors voor de veel smallere gebintstijl (afb. 48, 49).

Onderslagbalk

De onderslagbalk (of gebintbalkdrager) is met de bijbehorende korbelen en opzetstijlen (ter ondersteuning van de gebintplaat) op zeker moment verwijderd (afb. 58). Van die korbelen is niets meer over, maar de afgezaagde balk zelf werd hergebruikt voor een betere ophanging van de eerdergenoemde ankerbalk van het tweede gebint (afb. 50). Middels een metalen spieanker 'hangt' deze ligger nu aan de onderslagbalk. Ook aan de achterzijde is een verankering te zien (afb. 55) Wanneer deze ingreep plaatsvond, is niet helemaal duidelijk. Gezien de machinaal gezaagde vloerplanken die zich onder de zware balk bevinden, gebeurde dit waarschijnlijk niet in 1805 maar pas in de 20ste eeuw. Vlak naast de verankering is in de onderslagbalk het jaartal 1928 gekerfd, wat doet vermoeden dat dit het jaar van de ingreep was. Aanvankelijk liep de onderslagbalk dus min of meer voor de bovenkant van de ramvensters langs, zoals dat nu nog het geval is bij de buurboerderij Flintenweg 4 (afb. 54).

De lengte van de onderslagbalk, 6 meter, komt exact overeen met de afstand tussen gebint drie en vijf, zodat het met zekerheid om dezelfde balk gaat. Aan de voormalige onderzijde zijn de sleuven voor de korbelen duidelijk zichtbaar en aan de bovenzijde zitten de gaten voor twee opzetstijlen (afb. 55 - 57). Ze corresponderen met

de gaten voor opzetstijlen die zich in de gebintplaats aftekenen (afb. 56). De balk is aan beide zijden gemerkt met een gekraste X.

Tussenbalken

Toen aan het begin van de 19de eeuw de bakstenen gevel werd gerealiseerd, besloot men ook de tot dan toe aanwezige slietenzolder te vervangen door een goed beloopbare plankenzolder. De afstand tussen de ankerbalken was echter veel te groot. Daarom werden er enkele smallere eiken balken tussengevoegd. Deze zogenaamde 'leugenbalken' werden aan een zijde in de muur opgelegd en aan de andere zijde in een hangstijltje, dat aan de gebintplaat was bevestigd dan wel in een smeedijzeren beugel gehangen (afb. 60, 61). De balk tussen de ankerbalken vier en vijf kreeg een nog specialere ophanging; hier werd de balkkop op een dwarsbalk gelegd waar van nature een U-bocht in zat. De balk valt hier perfect in (afb. 62, 63). Een volstrekt unieke oplossing waarvan voor zover bekend geen andere voorbeelden bestaan.

Tussen het tweede en derde en het derde en vierde gebint werden de leugenbalken halverwege, op de plek waar de schouwboezem zat, over een lengte van ongeveer 1,50 meter onderbroken (afb. 64, 67). In de opening werd een uitneembaar tussenstuk geplaatst, waarvan de functie niet helemaal duidelijk is. Dat het niet ging om vervanging van een zwak stuk hout of iets dergelijks, blijkt uit de netjes afgeronde uiteinden van de afgezaagde balken (afb. 65). Mogelijk was het een manier om de schouwboezem in zijn geheel weg te nemen wanneer bijvoorbeeld de schoorsteen moest worden geveegd.

De balken werden met een dissel of een bijl vlak gemaakt, welke bewerking zich duidelijk aftekent. Ze bezitten vellingkanten (afgeschuinde balkhoeken) en aan de uiteinden zitten kapelletjes (afb. 59).

50. De onderslagbalk dient nu als 'bovenslagbalk'.

51. Pengat voor de onderslagbalk in de oostelijke staander van heet derde gebint.

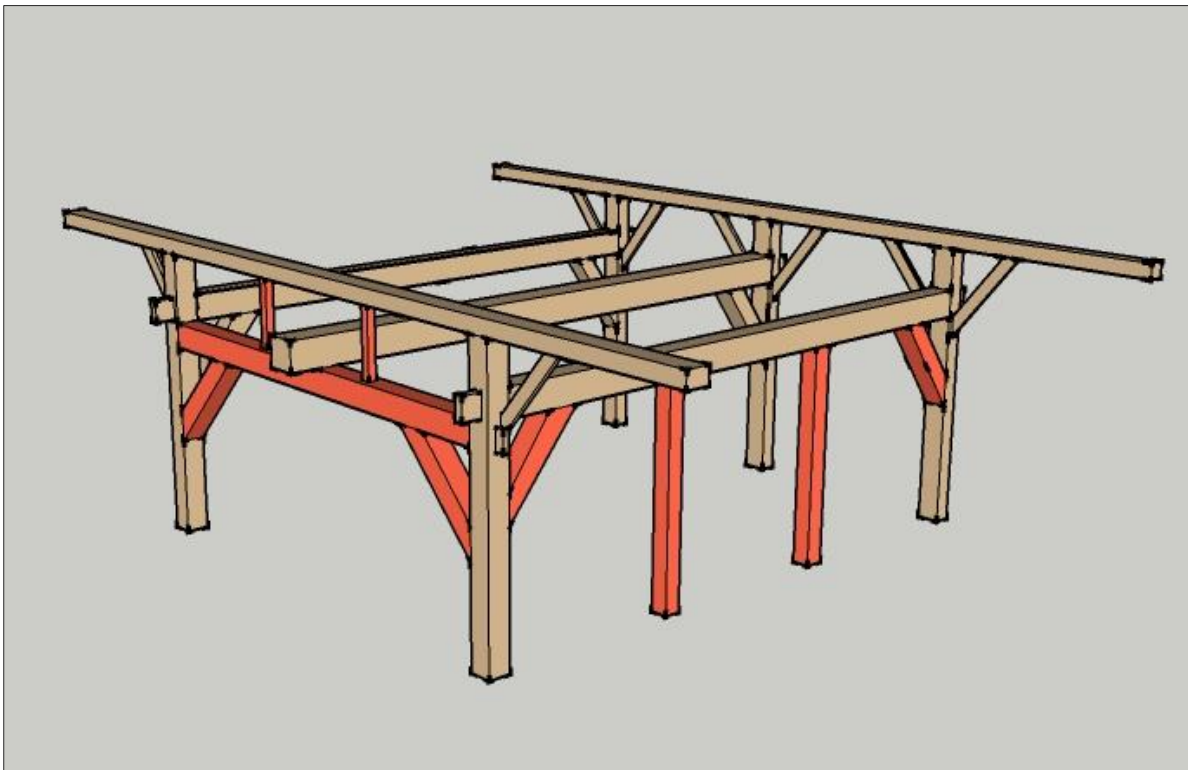

52. In het pengat van de westelijke staander zit nog een deel van de pen van de onderslagbalk.

53. Het jaartal 1928 in de onderslagbalk gekrast.

54. In Flintenweg 4 is de onderslagbalk constructie wel bewaard gebleven, ondanks dat ook hier een stenen gevel werd aangebracht. Goed is te zien dat de onderslagbalk lager zit dan de bovenkant van de raamvensters, wat ook bij Flintenweg 2 het geval was.

55 – 56. De pengaten van de twee opzetstijlen zijn terug te vinden in de onderslagbalk en de corresponderen met de gaten in de gebintplaat.

57. Aan de voormalige onderzijde van de onderslagbalk bevinden zich de gaten voor de korbelen. Ernaast in een vlak met een kruis gekrast. Een van de toognagels steekt nog door het pengat.

58. Het derde, vierde en vijfde gebint met de ontbrekende delen van de onderslagbalkconstructie en de verwijderde korbelen en wandstijlen van het derde gebint. In plaats aan een bakstenen muur zal hier een lemen wand bevonden hebben.

Gebintplaten en dwarsplaten

Bovenlangs worden de koppen van de gebintstaanders onderling verbonden door gebintplaten. Daarop zijn met pen- en gatverbindingen de daksporen vastgezet. De oostelijke en westelijke gebintplaat worden ter hoogte van de baander verbonden met een opgelegde dwarsplaat. Die worden aan de achterzijde op hun beurt verbonden door een dwarsplaat. Zo'n dwarsverbinding heeft aan de voorzijde vermoedelijk ontbroken. Hier bevond zich op een lager niveau de eerder genoemde uitkraagplaat. Een stalen trekanker houdt tegenwoordig de gebintplaten bijeen.

Gebintplaten bestonden vanwege hun lengte zelden uit een stuk hout, maar uit meerdere segmenten die middels een las aan elkaar werden gezet. De plaats van de las vertelt soms iets over de bouwfasering. Interessant in dat opzicht is dat tussen het tweede en derde gebint aan beide zijden op precies dezelfde plek een las zit. Aan de westzijde volgt dan vervolgens nog een inzetstuk van 2,40 meter lengte.

Nadat de bakstenen oostgevel was verrezen, werd de gebintplaat niet langer volledig ondersteund door gebintstijlen. Op deze plekken werden tussen de muurplaat op de bakstenen muur en de gebintplaat van restjes balkhout ondersteuning gemaakt. Een ervan bestaat uit het bovenstuk van een middenstijl uit een gotisch raamvenster. Het is een zogenaamde 'gebiljoende' (afgeschuinde) stijl met kapelletjes en staafvormige profieltjes (afb. 72). Het fragment vertoont grote gelijkenis met een venster van de voormalige Minnemastins in Leeuwarden, uit de eerste helft van de 15de eeuw (afb. 71).¹⁰

Een laatste onderdeel van de interne houtconstructie vormen tenslotte de twee zware dwarsbalken waarop het dubbele rookkanaal rust. Deze balken zijn niet dendrochronologisch getest,

maar de gaten voor toognagels laten zien dat het hier om hergebruikte balken gaat, die dus ouder moeten zijn dan de schoorsteen die hier tot 1975 zat (afb. 67). Mogelijk werd deze eveneens rond 1805 opgetrokken, maar zeker is dat niet.

Muurplaten

De buitengevels van het woongedeelte bezitten grotendeels nog eiken muurplaten die blijken de pengaten en gaten voor toognagels als bovenregels van de vakwerkwand hebben gediend. Het interessantste stuk bevindt zich aan de oostzijde boven de schuifvensters. Deze wand stond vermoedelijk ongeveer een halve meter verder naar buiten, wat betekent dat hij ook lager was dan de huidige bakstenen gevel. Aan de hand van de pen en gatverbindingen die nog in de plaat met een lengte van 13,43 meter aanwezig zijn, valt precies de vroegere verticale onderverdeling te herleiden (afb. 68, 69). De situatie moet erg geleken hebben op de zijwand van de boerderij uit Zeijen in het Arnhemse Openluchtmuseum (afb. 70).

Dakconstructie

De dakconstructie bestaat uit eiken sporen met hanenbalken (afb. 32). De hart-op-hartafstand is 90 cm. Ook de kap van de staart is in het bezit van dergelijke eiken sporen. Opvallend is dat veel sporen nog met gave eiken toognagels in de gebintplaat zijn gepend.

Aan de westkant werd een deel van de sporen tijdens de restauratie vernieuwd.

59. Een van de 'leugenbalken' met vellingkanten en kapelletjes

60. Ophanging aan de gebintplaat met smeedijzeren beugel

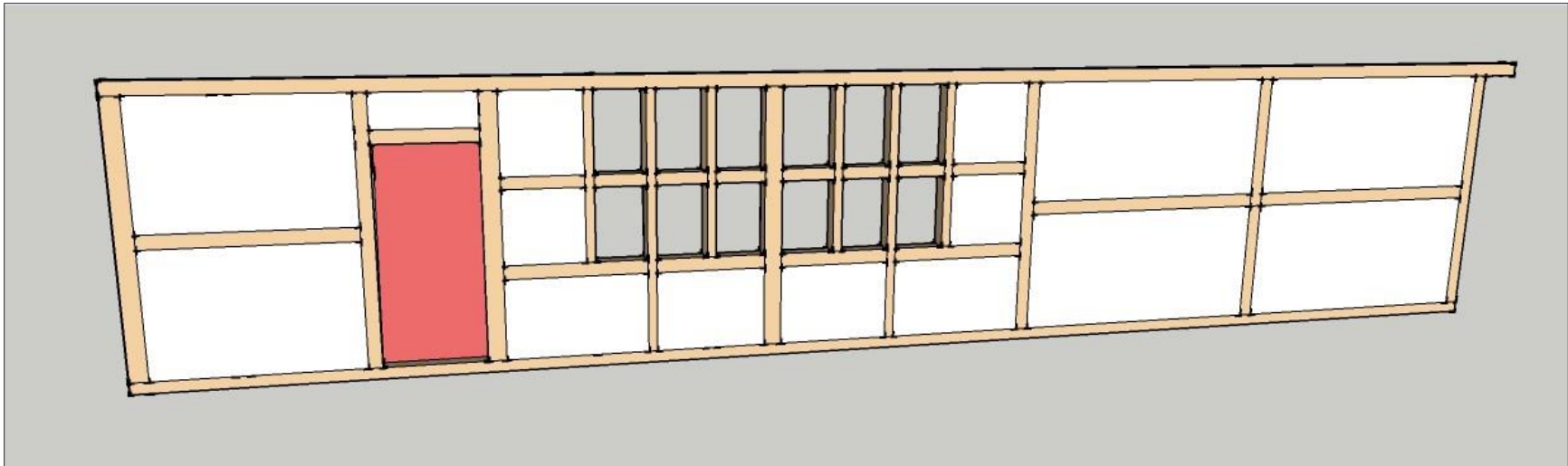
61. Ophanging aan de gebintplaat met 'hangstijl'.

62 - 63. Een zeer uitzonderlijke oplegging van de tussenbalk op een ingebogen dwarsbalk. Het hout moet van nature deze vorm hebben gehad.

64 – 67. De balkenconstructie waarop de moderne schoorsteen rust bestaat blijkens de gaten voor toognagels (pijlen) uit hergebruikte eiken balken. Bijzonder zijn de inzetstukken aan beide zijden op de overgang van de schouwboezem naar de schoorsteen.

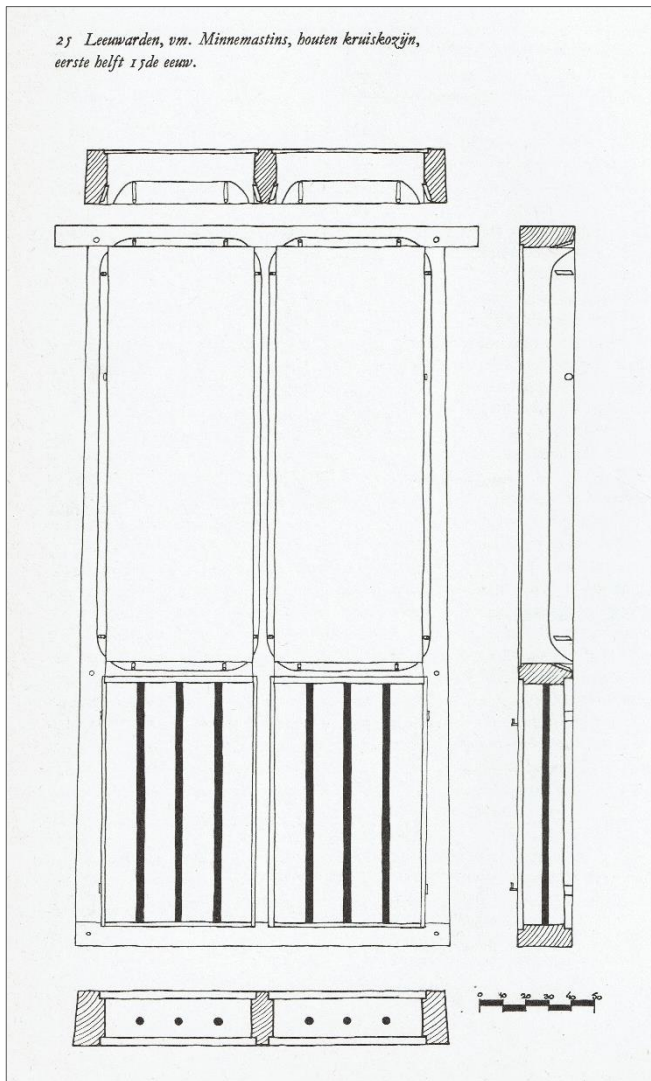

68. Uit de plaatsing van de pengaten in de muurplaat kon deze reconstructie van de oostgevel van het voorhuis worden gemaakt. Aan de omvang van de gaten was te zien waar bredere en smallere stijlen hebben gezeten. Waar de afstand tussen de stijlen gering was, hebben vrijwel zeker raamvensters gezeten. Het segment links van de deur is niet helemaal zeker, omdat hier ongeveer 2 meter van de muurplaat vervangen is. Mogelijk ontbrak dit hele stuk en ging de gevel hier al over in de kubbing. De deur gaf toegang tot het woongedeelte, niet tot de pompstraat zoals nu. Ter hoogte van de voorste kamer had de gevel geen raamvensters. Deze kamer ontving licht door vensters in de voorgevel.

69. De muurplaat ter hoogte van het voorste pengat (pijl).

70. De situatie moet veel geleken hebben op die van de boerderij uit Zeijen in het Openluchtmuseum Arnhem.

71 – 72. Een bijzondere vondst is het secundair gebruikte onderdeel van een gotisch raamkozijn. Volgens H. Janse (tekening links) stammen vensters van dit type uit de eerste helft van de 15de eeuw. Samen met de hergebruikte gebintstijl uit circa 1450 wijst dat richting de mogelijkheid dat hier een 15de-eeuwse boerderij aan het 17de-eeuwse exemplaar vooraf is gegaan. Al kan het hout uiteraard ook van elders afkomstig zijn geweest.

Dendrochronologische dateringen

Voor het dendrochronologische onderzoek werden tien boringen verricht in het hoofdgebouw, twee in de staart en zes in de losstaande schapenstal (tegenwoordig jongveestal). Hiermee werd een vrij duidelijk beeld verkregen van de bouwperioden, al bleek het niet mogelijk die op één jaar exact te bepalen. Het ging in alle gevallen om monsters uit eikenhout (quercus). De eiken waren afkomstig uit de directe omgeving, aangezien de uitkomsten in de meeste gevallen het beste overeenkwamen met de referentiecurves van Drenthe (NL7801.DRE en NL7803.DRE), in drie gevallen met die van de weinig afwijkende curve van het aangrenzende Duitse Kreis Grafschaft Bentheim (DE4850.NOH) en eenmaal met de curve van Münsterland (DE4401.MSL).

Tien monsters gaven een goede tot zeer goede uitkomst, wat betekent dat de datering 99,9 procent zekerheid biedt. Om verschillende redenen golden twee monsters als iets minder zeker (99 procent zeker) en één als onzeker. Toch bleken ook deze dateringen in combinatie met de andere gegevens goed bruikbaar. Vijf monsters lieten zich in het geheel niet te dateren. Helaas waren dit uitgerekend de onderdelen die een oudere herkomst deden vermoeden.

Eikenhout werd in verband met de snelle uitharding doorgaans binnen een of twee jaar na het kappen verwerkt, soms zelf nog in hetzelfde jaar. Daarom wordt de bouwdatum van een eiken constructie doorgaans dan ook op één jaar na de veldatum van het laatst gedateerde onderdeel gesteld. Meestal werden bomen in de herfst of winter gekapt, maar bij Flintenweg 2 overheerste in de gevallen waar dit kon worden nagegaan de voorjaar- of zomerkap.

Interpretaties

De dendrochronologische gegevens bevestigden wat de telmerken al deden vermoeden, namelijk dat de boerderij twee bouwfases kent. Deze liggen niet ver uiteen. De achterste zes gebinten zijn het oudst. Hier zijn vier boringen verricht, allen in gebintstijlen (boringen 07 A t/m 10 A). Het betrof hout met een groot aantal jaarringen, en dan valt ook een flink aantal spintringen te verwachten. Spinthout is erg belangrijk bij de datering, want dit zachte 'levende' hout aan de buitenkant van de boom vertegenwoordigt de laatste fase voordat de boom gekapt werd. Eiken hebben doorgaans tussen de 15 en 25 spintringen, al zijn er uitschieters naar onderen en boven. Vaak geldt dat een oudere boom meer spintringen telt.

Bezit een monster een gave reeks spintringen met een zogenaamde wankant (de overgang van spinthout naar schors) dan valt de veldatum exact te bepalen. Is deze incompleet, wat vaak het geval is, dan moet een schatting worden gemaakt. Bij het jaar van de spintgrens (waar het harde kernhout in het zachte spinthout overgaat) telt men dan doorgaans 20 jaar op en het daar uit volgende veljaartal wordt dan aangegeven met vermelding van een marge van zes jaar.

Nu bleek geen van de vier boringen uit de stijlen van het achterste deel in het bezit te zijn van een volledige reeks spinthout met wankant, maar telkens konden wel de spintgrenzen worden bepaald, die tussen 1607 en 1616 lagen. Je zou hier dus een laatste veldatum verwachten in 1616 + 20 jaar, oftewel 1636 plusminus 6 jaar. Maar Pressler heeft er in dit overzicht voor gekozen 30 jaar bij de spintgrenzen op te tellen met (in twee gevallen) een veiligheidsmarge van plusminus tien jaar. Dit ongetwijfeld in verband met de vrij hoge leeftijd die de eiken hebben gehad en

omdat bij een monster de (incomplete) spintreeks pas eindigt in 1637. Zo komt hij op een veldatum van 1646 plusminus 10 jaar – oftewel een veldatum die ligt tussen 1637 en 1656. Deze marge lijkt wat ruim gesteld – mede gezien de boring met de spintgrens uit 1607, waar dan bijna veertig spintringen bij opgeteld zouden moeten worden om op hetzelfde jaartal uit te komen. We kunnen er dan ook vrij veilig vanuit gaan dat de werkelijke vel- en bouwdata tussen **1638 en 1642** liggen.

De monsters in het jongere voorste deel van het pand, leken op het eerste gezicht een veel exactere uitkomst te beloven. Maar liefst drie van de vijf boringen in deze fase bleken in het bezit van een wankant en gaven eenduidig 1655 als veldatum aan. Het gaat daarbij om de stijl van het eerste gebint, de ankerbalk van het tweede gebint en de verplaatste onderslagbalk, die voor hij er werd uitgezaagd tussen de oostelijke stijlen van het derde en vijfde gebint verankerd was. Daaruit zou dus volgen dat 1656 het bouwjaar moest zijn van het hele woongedeelte, dus zowel de voormalige ‘woonkeuken’ als de kamer.

Maar een vierde monster, genomen uit de derde ankerbalk gooit roet in het eten. Deze wijst op een veldatum van 1663 plusminus 4 jaar. Dat wil zeggen dat deze boom op z'n vroegst in 1659 geveld kan zijn en deze hele bouwfase dus pas **in of kort na 1660** tot stand kan zijn gekomen. Dit betekent dat het nodige hout in deze bouwfase niet zoals gebruikelijk binnen twee jaar, maar pas vijf jaar na de kap is verwerkt. Nu geeft dit boommonster wel als enige een mindere mate van zekerheid: ‘slechts’ 99 procent. In theorie kan het hier dus gaan om die ene procent van de gevallen waarin de uitkomst niet klopt. Echter, ook het hout voor de vierde gebintstijl van de staart werd in 1658 gekapt. Dat wijst toch wel sterk richting een uitbreiding zowel naar voren als naar achteren rond 1660.

Dat de staart uit de 17de-eeuw blijkt te stammen, is trouwens opmerkelijk. Het algemene beeld is dat de Drentse boerderijen pas in de 18de en 19de eeuw hun staarten kregen. In deze periode breidden de Drentse boeren hun veestapel flink uit wat om meer hooiopslag en stallingsruimte vroeg. Bij Flintenweg 2 vond deze ontwikkeling dus blijkbaar al vroeg plaats.

Zoals gezegd blijkt ook de verplaatste onderslagbalk tot deze tweede bouwfase te behoren. Onderslagbalken waren vaak verankerd in een iets zwaardere gebintstijl. Deze moest immers zowel de onderslagbalk als de normale ankerbalk kunnen torsen. Ook bij Flintenweg 2 is dit het geval. De oostelijke stijlen van het derde en het vijfde gebint (vanaf het noorden) zijn beduidend forser. Het is echter een mysterie waarom de ene stijl hier bij de fase van rond 1660 hoort en de andere bij die van 1640. Dit suggereert dat het gedeelte uit 1640 moet zijn ‘aangehaakt’ in de constructie van een ouder voorhuis waarin reeds een onderslagbalk aanwezig was die niet werd hergebruikt. Een andere mogelijkheid is dat bij de bouw in 1640 reeds rekening werd gehouden met een toekomstige uitbreiding naar voren. Er zou ook de conclusie uit getrokken kunnen worden dat de hele boerderij pas rond 1660 tot stand moet zijn gekomen, maar dit is niet erg aannemelijk. Los van moeilijke bewerkbaarheid van eikenhout na 20 – 25 jaar, zijn in de fase van rond 1640 geen balken uit 1660 aangetroffen en vice versa. Ook de verschillende telmerken duiden op aparte bouwfasen.

In dit licht is het erg jammer dat de vierde ankerbalk geen datering heeft opgeleverd. Wegens zijn uitzonderlijke omvang (max. 38 x 40 cm) werd voor deze ligger een hoge leeftijd vermoed. Tegenwoordig is één uiteinde van de balk in de gevel opgelegd, maar oorspronkelijk rustte dit deel op de onderslagbalk. Aan de andere zijde is balk verankerd in een normale gebintstijl. Het valt op dat de ligger ten opzichte van deze stijl veel te breed is en de vraag dringt

zich op waarom hij niet net als de andere balken op maat gezaagd werd (afb. 49). Het zou kunnen dat de omvang noodzakelijk werd geacht in verband met de overspanning, maar het is ook zeker niet ondenkbaar dat we hier te maken hebben met een hergebruikte balk uit een oudere constructie.

In het voorhuis bevindt zich nog een fase. In de zoldering werd een vijftal tussenbalken geplaatst om de forse afstand tussen de gebintbalken te verkleinen, waarschijnlijk omdat de slietenzolder werd vervangen door een planken zolder. Aangezien deze balken aan een zijde met een muuranker in de buitenmuur werden bevestigd, mogen we aannemen dat tegelijkertijd de vakwerkgevels van het pand werden vervangen door gevels van baksteen. De boorproef van de eerste tussenbalk laat zien dat deze verbouwing plaatsvond **rond 1805**. In een van de ankerbalken op de deel is het jaartal 1810 is gekrast, zodat ook dit het verbouwjaar kan zijn.

Schaapskooi

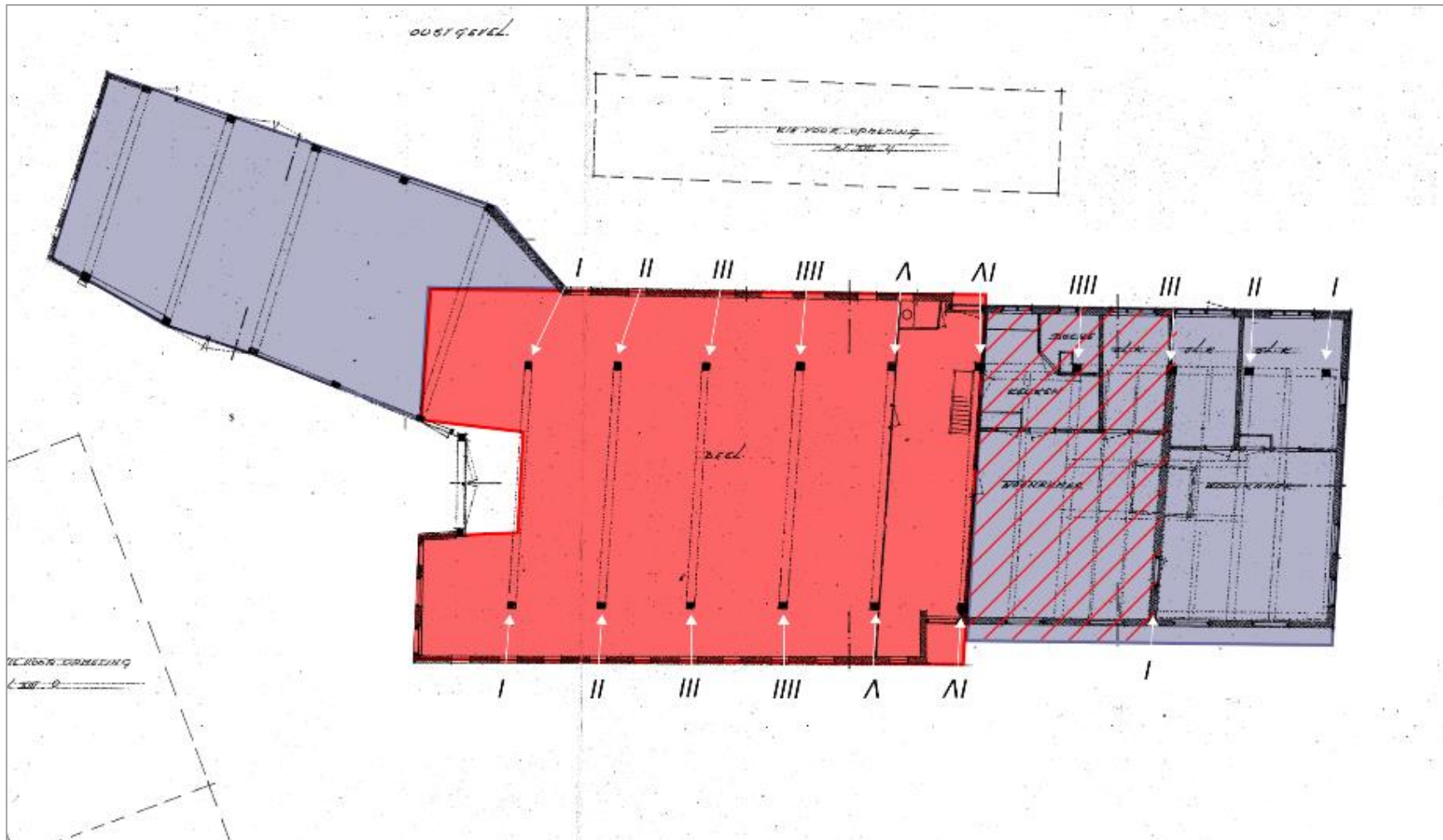
De vrijstaande schaapskooi is met veldata van 1654 plusminus 6 jaar en een vrij onbetrouwbaar monster van 1657 plusminus 3 jaar waarschijnlijk nét iets eerder opgetrokken dan het voorhuis, namelijk in **1658**. Dat behalve de staart ook de schapenstal zo'n hoge leeftijd bezit, laat zien dat Flintenweg 2 vanaf circa 1660 een agrarische opzet had die in 250 jaar vrijwel ongewijzigd zou blijven. Tot de komst van de kunstmest waren de schapen van levenslang voor met name de mestvoorziening. Overigens bestaat de indruk dat het vierde gebint van de stal tot een nog oudere structuur heeft behoord alvorens deze in de bestaande constructie werd ingepast (afb. 73). Helaas gaven de monsters hier geen zekerheid over.

Dat er hoe dan ook ouder hout werd hergebruikt, bewijst de derde stijl van de staart van de boerderij, die een spectaculaire veldatum rond 1450 als uitkomst gaf. Weliswaar gaat het hier om een wat

mindere zekere datering, maar dit heeft vooral te maken met de afwezigheid van een wankant of spintgrens, waardoor een erg ruime schatting moest worden gemaakt. De correlatie met de curve op zich is juist hoog. Samen met het fragment van het gotische kruisvenster kan het een aanwijzing zijn voor een middeleeuwse voorganger op deze plek.

73. De boringen in de schaapskooi leverden wijzen richting een bouwdatum rond 1658. Deze gebintstaander komt echter, blijkens het forse gat voor een ankerbalk onder de huidige ligger, uit een oudere constructie. Helaas leverde geen van de drie boringen een datum op...

74. Bouwfases en telmerken. Het rode gedeelte stamt uit circa 1640, de paarse gedeeltes uit circa 1660. Een mogelijk ouder voorhuis is gearceerd aangegeven. Bij het gedeelte uit 1640 was de onderschoer aanvankelijk dieper en de muur van de uitkubbing zat vermoedelijk iets verder naar voren. De oostgevel van het woongedeelte (de vakwerkgevel) kwam verder naar voren. De voorgevel lag daarentegen iets verder terug (niet aangegeven). De huidige voorgevel komt feitelijk overeen met het dakoverstek.

Object: Boerderij, hoofdhuis, NL-9441PL Orvelte, Filntenweg 2						Aantal jaarringen			Datering			Waarden die de mate van het synchroon verlopen met de referentiecurve aangeven				Referentiecurve
Code	Houtsoort	Plaats van boring	Oriëntering	Classificering	Telmerk	Kernringen	Spinterringen	Wenkant	Spintergrens		Datum van kappen	R-waarde	Zekerheid in %	x/n-waarde	Index	
7776B 01 A	Quercus	ankerbalkgebint, 1e stijl vanaf N	W	1	I	160	23	Ja	1632	1655	1655 V/Z	0,405	99,990	0,635	80,418	NL7801.DRE
7776B 02 A	Quercus	ankerbalkgebint, 4e ankerbalk vanaf N	W	1	IIII	53	9	Nee			***** Nee					
7776B 03 A	Quercus	ankerbalkgebint, 2e ankerbalk vanaf N	-	1	II	67	13	Ja	1642	1655	1655 H/W	0,595	99,990	0,715	141,700	DE4851.NOH
7776B 04 A	Quercus	onderslagbalk	O	1		44	14	Ja	1641	1655	1655 H/W	0,614	99,990	0,737	138,962	NL7801.DRE
7776B 05 A	Quercus	tussenbalk tussen 1-2	O	1		72	17	Nee	1785	1802	1805 ±2	0,602	99,990	0,761	184,825	NL7803.DRE
7776B 06 A	Quercus	ankerbalkgebint, 3e ankerbalk vanaf N	-	1	IIII	39	11	Nee	1648	1659	1663 ±4	0,503	99,990	0,776	112,164	DE4850.NOH
7776B 07 A	Quercus	ankerbalkgebint, 5e stijl vanaf N	O	1	VI	86	21	Nee	1616	1637	1646 ±10	0,463	99,990	0,684	99,017	NL7801.DRE
7776B 08 A	Quercus	ankerbalkgebint, 6e stijl vanaf N	W	1	V	177	0	Nee		1607	1637 om/na	0,503	99,990	0,676	135,886	DE4850.NOH
7776B 09 A	Quercus	ankerbalkgebint, 7e stijl vanaf N	W	1	IIII	130	9	Nee	1616	1625	1646 ±10	0,526	99,990	0,714	155,304	NL7801.DRE
7776B 10 A	Quercus	ankerbalkgebint, 10 e stijl vanaf N	O	1	I	184	0	Nee		1610	1640 om/na	0,420	99,990	0,653	95,757	NL7801.DRE

Verklaring van de afkortingen: Oriëntering (O, Z, W, N) = windrichting
Classificering: (1) = hout dat voor de eerste keer gebruikt is, (2) = hergebruikt hout, R = hout voor een reparatie, C = hout voor de completering van een constructie
Datering: H/W = herfst/winter - V/Z = voorjaar/zomer
*** = monster is niet geschikt of kan niet gedateerd worden
MWK = rekenkundig gemiddelde van de monsters

De monsters voldoen niet aan de eisen die voor een betrouwbare dendrochronologische datering gelden.
De uitkomst van de dateringen is niet zeker. De synchronisatie met de referentiecurve heeft grenswaarden bereikt.
Goede tot zeer goede monsters. De uitkomst van de dateringen kan als zeker beschouwd worden.
Codering voor de referentiecurve die gebruikt is: DRE: NL, Drenthe, DRE: NL, Drenthe Süd, NOH: Kreis Grafschaft Bentheim

Object: Hooischuur aangebouwd, staart, ankerbalkgebinten, NL-9441PC Orvelte, Flintenweg 2							Aantal jaarringen				Datering				Waarden die de mate van het synchroon verlopen met de referentiecijve aangeven				Referentie-cijve
Code	Houtsoort	Plaats van boring	Orien-tering	Classifi-cering	Telmerk		Kern-ringen	Spira-l-ringen	Wankant	Spira-grens		Datum van kappen	R-waarde	Zekerheid in %	x/n-waarde	Index			
7777B 01 A	Quercus	ankerbalkgebint, 4e stijl vanaf N	W	-	-		67	27	Ja	1631	1658	1658 V/Z	0,528	99,990	0,737	141,062	NL7801.DRE		
7777B 02 A	Quercus	ankerbalkgebint, 3e stijl vanaf N	W	-	-		53	0	Nee		1413	1450 um/nach	0,607	99,990	0,712	116,648	DE4401.MSL		

Verklaring van de afkortingen: Oriëntering (O, Z, W, N) = windrichting
 Classificering: (1) = hout dat voor de eerste keer gebruikt is, (2) = hergebruikt hout, R = hout voor een reparatie,
 C = hout voor de completering van een constructie
 Datering: HW = herfst/winter - V/Z = voorjaar/zomer
 *** = monster is niet geschikt of kan niet gedateerd worden
 MWK = rekenkundig gemiddelde van de monsters

De monsters voldoen niet aan de eisen die voor een betrouwbare dendrochronologische datering gelden.
 De uitkomst van de dateringen is niet zeker. De synchronisatie met de referentiecijve heeft grenswaarden bereikt.
 Goede tot zeer goede monsters. De uitkomst van de dateringen kan als zeker beschouwd worden.
 Codering voor de referentiecijve die gebruikt is: DRE, NL, Drenthe, MSL: MÜNSTERLAND

Object: Jongveeschuur, Ankerbalkgebinten, NL-9441PC Orvelte, Flintenweg 2						Aantal jaarringen			Datering			Waarden die de mate van het synchroon verlopen met de referentiecurve aangeven				Referentiecurve
Code	Houtsoort	Plaats van boring	Oriëntering	Classificering	Telmerk	Kernringen	Splint- ringen	Wankant	Splint- grens		Datum van kappen	R-waarde	Zekerheid in %	x/n-waarde	Index	
7778B 01 A	Quercus	Ankerbalkgebint, 4e ankerbalk vanaf N	W	-	-	86	14	Ja			***** V/Z					
7778B 01 B	Quercus	Ankerbalkgebint, 4e ankerbalk vanaf N	W	-	-	56	14	Ja			***** V/Z					
7778B 02 A	Quercus	Ankerbalkgebint, 4e stijl vanaf N	W	-	-	114	0	Nee			***** Nee					
7778B 03 A	Quercus	Ankerbalkgebint, 3e stijl vanaf N	W	-	-	39	12	Nee	1642	1654	1657±3	0,474	99,900	0,680	68,555	NL7801.DRE
7778B 04 A	Quercus	Ankerbalkgebint, schoor 4e gebint vanaf N	W	-	-	28	13	Nee			***** Nee					
7778B 05 A	Quercus	Ankerbalkgebint, 3e ankerbalk vanaf N	-	-	-	54	6	Nee	1639	1645	1654±6	0,591	99,990	0,636	76,332	NL7801.DRE
7778B 06 M	Quercus	Proben-MWK, 3A,4A,5A				69	0	Nee		1654	***	0,470	99,990	0,654	67,761	NL7801.DRE

Verklaring van de afkortingen: Oriëntering (O, Z, W, N) = windrichting
 Classificering: (1) = hout dat voor de eerste keer gebruikt is, (2) = hergebruikt hout, R = hout voor een reparatie,
 C = hout voor de completering van een constructie
 Datering: HW = herfst/winter - V/Z = voorjaar/zomer
 *** = monster is niet geschikt of kan niet gedateerd worden
 MWK = rekenkundig gemiddelde van de monsters

De monsters voldoen niet aan de eisen die voor een betrouwbare dendrochronologische datering gelden.
 De uitkomst van de dateringen is niet zeker. De synchronisatie met de referentiecurve heeft grenswaarden bereikt.
 Goede tot zeer goede monsters. De uitkomst van de dateringen kan als zeker beschouwd worden.
 Codering voor de referentiecurve die gebruikt is: DRE: NL, Drenthe

Dendrodateringen van de houtmonsters

Chronologisch overzicht

Ca. 800 – Ontstaan van de woerd waarop Flintenweg 2 samen met de nummers 4, 6 en 8 gelegen is.

Ca. 1450 – Oudste gevonden balk (hergebruikt in de staart).

1612 – Vroegste vermelding van Jan Dolvinge, de vermoedelijke bouwheer en eigenaar van de boerderij.

Ca. 1640 – Bouw boerderij met zes gebinten, mogelijk op de plaats van een voorganger.

1658 – Bouw schaapskooi.

Ca. 1660 – Verlenging naar voren met vier gebinten, aanbouw van staart bestaande uit vijf gebinten.

1805 – Vermoedelijke jaar waarin de vakwerkconstructie werd vervangen door bakstenen gevels. Boven woongedeelte komt een plankenzolder.

Ca. 1900 – Onderschoer wordt ondieper gemaakt.

1923 – Vervanging oostelijke muur bedrijfsgedeelte, aanleg grupstallen. Diverse wijzigingen stalgedeelte. Houten bedstedewand in voorste woonkamer verdwijnt.

1924 – Zuddenschuur wordt naar ander kant van het pand verplaatst. Deze verdwijnt vermoedelijk in of kort na de oorlog.

1928 – Vermoedelijke jaar waarin onderslagbalk wordt weggezaagd.

1938 – Bouw varkensstal annex stookhok,

1950 – Bedstedewand woonkeuken en kelder met opkamer verdwijnen. Raamindeling westgevel aangepast.

Ca. 1960 – Extra stalraampjes in oostgevel bedrijfsgedeelte geplaatst.

1975 – Ingrijpende renovatie en restauratie hoofdgebouw. Ombouw tot twee wooneenheden waarbij ook op zolder slaapkamers worden gerealiseerd. Modernisering bedrijfsgedeelte.

1979 – Schaapskooi omgebouwd tot jongveestal met mestkelder.

1983 – Mestafvoer bedrijfsgedeelte gemoderniseerd.

1984 – Bouw nieuwe schuur op enige afstand van het pand.

Na 2000 – Nieuw, slecht uitgevoerd voegwerk buitengevels. Verbouw staart tot woonruimte.

Interne waardestelling

De waardestellings-representatietekening kent waarden toe aan de verschillende onderdelen van het pand. Bij deze waardenstelling worden de volgende waarden gehanteerd:

Hoge monumentwaarde (blauw)

Alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het gebouw en zijn bouwhistorische ontwikkeling. Zij dienen te allen tijde gerespecteerd te worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Alle beschermenswaardige onderdelen die voor de afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

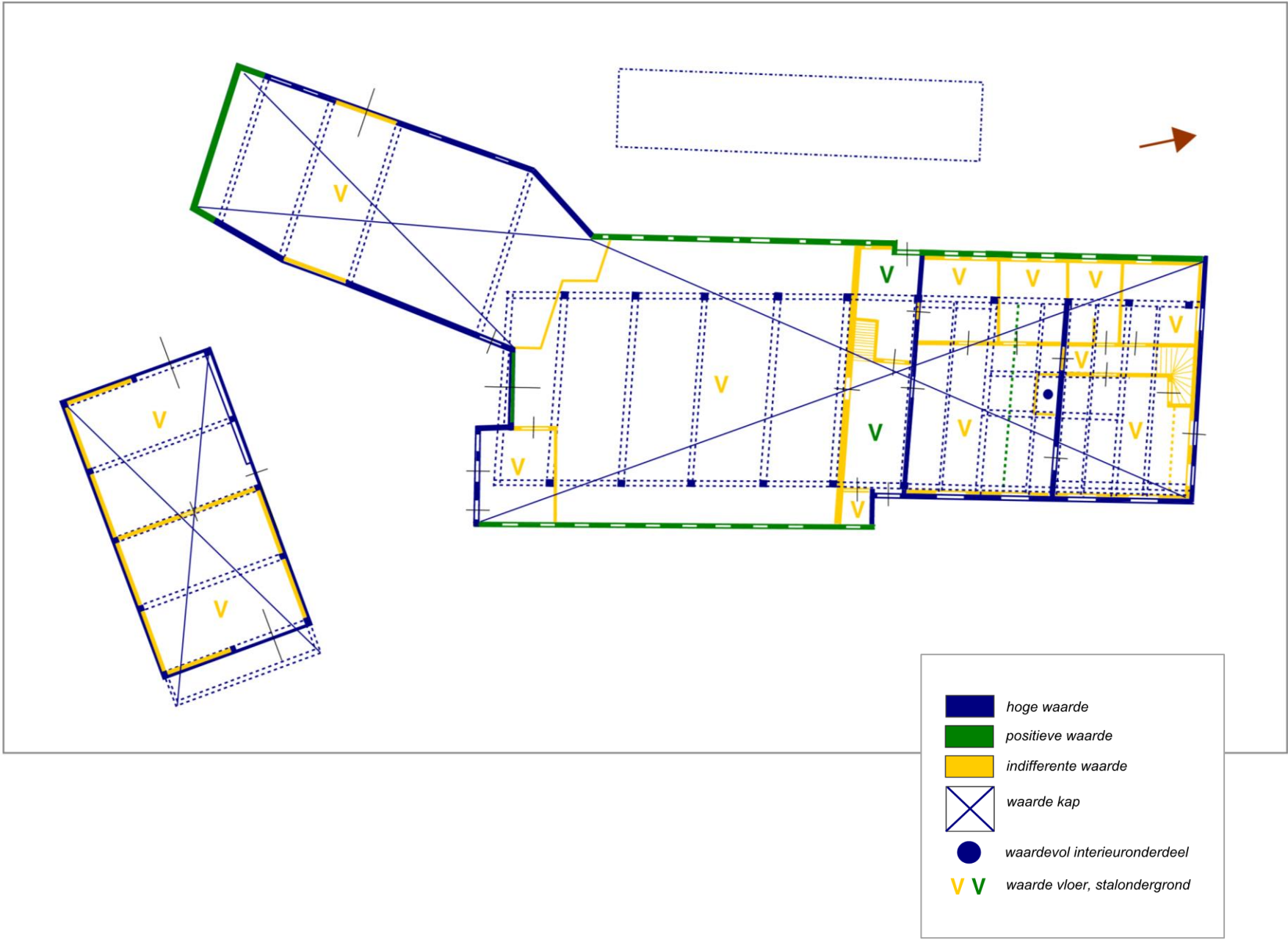
Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk maar niet noodzakelijk. Ook verstorende elementen vallen onder deze categorie.

Op de tekening zijn de monumentwaarden van het hoofdgebouw, de staart en de jongveestal aangegeven.

De varkensschuur met stookhok is buiten beschouwing gelaten. De plaatsing van de trap in de hal is mogelijk iets anders dan aangegeven, wat voor de (indifferente) monumentwaarde geen verschil maakt.

De staart is van binnen niet bekeken. Vermoedelijk zijn hier (indifferente) wanden tegen de grotendeels houten gevels geplaatst, maar dit is niet op de tekening aangegeven.

Waardering buitengevels

Een hoge monumentwaarde bezitten in de eerste plaats de noordgevel en de oostgevel van het woongedeelte, inclusief de hoek van de kubbing. Deze gedeelten dateren nog grotendeels uit het begin van de 19de eeuw.

Ook de karakteristieke baanderhoek en het vroeg-20ste-eeuwse zuidmuurtje met zijn mestdeurtjes zijn hoog gewaardeerd. Niet zozeer vanwege de bijzondere bouwhistorie, want noch de baander, noch het muurtje zijn in hun huidige vorm erg oud of uitzonderlijk. Ze maken echter deel uit van het meest gefotografeerde doorkijkje van Orvelte en ook die kwaliteit mag in de waardering tot uiting komen. De baanderdeur zelf is overigens vrij recentelijk vervangen zonder dat daarbij het karakteristieke baanderdeurraam werd teruggebracht; vandaar de lagere waarde.

De aangrenzende oostgevel van het bedrijfsgebouwtje, die in dezelfde bouwphase (1927) tot stand is gekomen, staat veel minder in de toeristische aandacht en is bovendien in de jaren zestig aangepast met extra stalraampjes. Deze muur heeft daarom alleen een positieve monumentwaarde gekregen.

Gezien de monumentale uitstraling, lijkt het misschien vreemd dat de westgevel slechts een positieve monumentwaarde heeft gekregen. Echter, deze gevel is ter hoogte van het bedrijfsgebouwtje bij de restauratie in 1975 op basis van historische gegevens gereconstrueerd, terwijl de westgevel van het woongedeelte een geheel nieuw ontwerp kreeg, uitgevoerd in oude handvormbakstenen.

Ook de grotendeels houten gevels van de staart zijn in 1975 sterk gerestaureerd. Daarbij zijn onder meer elementen zoals het toegangsdeurtje in de lage zuidgevel verdwenen. Deze gevel was

vóór 1897 al uitgevoerd in baksteen, waarmee deze terug gerestaureerde houten uitvoering de plank mislaat, en waardoor een positieve waarde het hoogst bereikbare is. De rest van de staart heeft nog genoeg behouden om een hoge monumentwaarde te rechtvaardigen. Uitzondering vormt de recente aanpassing van de doorrit aan de kant van de Flintenweg, die gezien kan worden als een verstarend element.

Wat betreft de raam- en deurvensters in de gevels hanteert deze waardestelling een pragmatische waardering: met uitzondering van de baanderdeur bezitten ze dezelfde waarde als het omringende metselwerk. De schuifraamvensters en de deur in de oostgevel zijn weliswaar sterk gerestaureerd, maar de kozijnen zijn wel oud. In de noordgevel is alleen het deurvenster origineel, maar de vermoedelijk pas in de jaren dertig van de 20ste eeuw aangebrachte 15-ruits raamvensters zijn wel sterk beeldbepalend.

Waardering houten constructieonderdelen

De houtconstructies vormen de oudste onderdelen van de boerderij. Alle onderdelen van de gebintconstructie van zowel hoofdgebouw als staart bezitten dan ook een hoge monumentwaarde. Hetzelfde geldt voor de vroeg 19de-eeuwse tussenbalken in het woongedeelte en de constructies waarmee ze verankerd of opgelegd zijn, de dwarsbalken waarop de schoorsteen rust, de gebintplaten en de eiken muurplaten.

De verminkte onderslagbalk bezit een hoge waarde als relict van een verdwenen constructie. Datzelfde geldt voor het hergebruikte fragment van een 15de-eeuws kruiskozijn, dat evenwel in een provisorische constructie is toegepast.

Verder bezitten ook de dakconstructies van zowel het hoofdgebouw als de staart een hoge waarde.

In zowel de gebintconstructie als de dakconstructie zijn onderdelen in de 20ste eeuw vervangen, maar aangezien het hier gaat om degelijk uitgevoerde reparaties binnen het 17de-eeuwse stramien en niet om wijzigingen of toevoegingen, is er geen reden ze een minder hoge waarde toe te kennen.

Waardering binnenmuren

Al voor de renovatie in de zeventiger jaren was er van het originele interieur met bedstede- en kastenwanden weinig meer over. Alleen de brandmuur – de vroegere scheidingsmuur van het woon- en werkgedeelte – en de muur tussen de beide voorkamers vertegenwoordigen de originele indeling en hebben daarom een hoge monumentwaarde. Door de strakke stuclaag bleef overigens onduidelijk in hoeverre deze laatste daadwerkelijk oud is. Hoe dan ook is de locatie van de muur een historisch gegeven dat bij een verbouwing gerespecteerd dient te worden.

De derde scheidingsmuur, die het huidige woongedeelte van de deel scheidt, is een product uit 1975. De rol die deze muur vervult voor het wooncomfort is duidelijk, maar verder vormt hij een verstorend element. Het historische gegeven dat je bij deze boerderij steevast via het bedrijfsgedeelte binnenkwam, gaat erdoor verloren. Ook onderbreekt de tot de daknok doorgetrokken muur de eenheid tussen het woon- en bedrijfsgedeelte die zo kenmerkend was.

De overige binnenmuren staan deels nog wel op de plaats van de vroegere houten wanden, ze zijn echter in baksteen opgetrokken bij naoorlogse verbouwingen, met name tijdens de renovatie van 1975. Vandaar de indifferente waarde. Ook het gangetje in het voorste gedeelte vormt in zekere zin een verstorend element. Datzelfde geldt voor de provisorische scheidingswand tussen het stalgedeelte en de staart.

Waardering overige interieuronderdelen

In het woongedeelte bevindt zich een groot aantal opgeklampte ‘boeren’ deuren. In de meeste gevallen gaat het echter om replica’s, al dan niet voorzien van historisch hang- en sluitwerk. Ze hebben een zekere attentiewaarde als (geslaagde) relictten van een jaren zeventig-restauratie.

Wel origineel is in elk geval het deurvenster in de brandmuur, inclusief het kleine spieraampje. Ook het afgetimmerde deurvenster in de tussenmuur lijkt oud en representeert in elk geval de oorspronkelijke enige toegang.

De huidige doorgang bezit een fraaie klampdeur met schouderboogklamp. Een deur met dit profiel wordt al aangegeven op de tekening uit 1944. De deur is tijdens dit onderzoek niet heel gedetailleerd bekeken, zodat niet duidelijk is of het hier om een gerestaureerde originele deur gaat of een replica. In elk geval zit hij niet op een oorspronkelijke plek. Deze muur had slecht één doorgang, namelijk de genoemde dichtgezette deur.

Van de gehele haardpartij inclusief rookkanaal hebben alleen de antieke schouwboezemlijst en het bijzondere voormalige ophangingssysteem van de schouwboezen een hoge monumentwaarde en de rest een indifferente waarde.

De zichtbare vloeren hebben in het gehele pand een indifferente waarde met uitzondering van de vloer in de hal (de voormalige pompstraat). Deze is betegeld met antieke rode en blauwe (zwarte) ongeglazuurde plavuizen (ten onrechte vaak estriken genoemd). Het is onduidelijk of deze bestrating authentiek is, daarom is slechts een positieve monumentaarde toegekend. Het is niet uitgesloten dat zich onder de moderne vloeren nog historische leem- of steenvloeren bevinden.

Externe waardestelling

De externe of contextuele waardenstelling geeft antwoord op de vraag hoe bijzonder een gebouw is ten opzichte van andere, soortgelijke bouwwerken in, in dit geval, Drenthe. Als Rijksmonument in een museumdorp staat de algehele hoge monumentwaarde eigenlijk al bij voorbaat vast. De uiteenzetting hieronder kan dan als nadere specificatie worden beschouwd.

Cultuurhistorische waarden (gebruikshistorie): hoog

De boerderij is van groot cultuurhistorisch belang voor Orvelte, als een van de oudste boerderijen van het dorp gelegen op een gave oude woerd. De vroegere eigenaren behoorden eeuwenlang tot een vooraanstaande familie in Orvelte en omstreken.

Door de ingrijpende renovatie in 1975 en modernisering van de bedrijfsvoering is de vroegere wijze van bewoning en agrarisch gebruik nog wel herkenbaar maar in vergelijking tot sommige andere boerderijen in Drenthe verre van gaaf.

Architectuurhistorische waarde: hoog

Als langsdeelboerderij met achterbaander en staart behoort het pand tot de nog vrij grote groep van de Drentse hallenhuizen van het oudste type. In die zin is de architectuurhistorische waarde van de hoofdvorm wel heel typerend maar vooralsnog niet heel zeldzaam – al zijn er ook in deze groep steeds minder gave (d.w.z. niet al te sterk verbouwde) exemplaren voorhanden.

De hoge leeftijd van het pand geeft wel een surplus, mede omdat ook de staart en de jongveestal uit het midden van de 17de eeuw stammen. Bij veel andere boerderijen zijn die bijgebouwen jonger.¹¹

De interieurwaarde is overigens niet bijzonder. Op enkele aardige binnendeuren, een schouwlijst en een plavuizenvloer na is er eigenlijk niets noemenswaardigs bewaard gebleven.

De gereconstrueerde gevels en replica's van oude deuren zijn typerend voor de restauratieopvattingen van de jaren zestig en zeventig en voor die van het museumdorp Orvelte in het bijzonder. Ook hierin schuilt een zekere waarde.

Bouwhistorische waarde: hoog

De historische gelaagdheid van het pand valt nog goed af te lezen uit de relatief gave gebintconstructies, voorzien van twee grotendeels nog kloppende reeksen telmerken. Ook zeer herkenbaar is de 'verstening' van de gevels in de Franse periode, alsmede de zichtbare – en soms originele – aanpassingen van de constructie die hiervoor nodig waren. De vroeg 20ste-eeuwse 'uitlaatmuur' representeert de veranderingen in de bedrijfsvoering (grupstallen) die in vrijwel elke boerderij rond deze periode werden doorgevoerd.

Situerings- en ensemblewaarde: zeer hoog

De opstelling van vier boerderijen op één woerd (Flintenweg 2 – 8) die tenminste teruggaat tot de 17de eeuw is nog geheel intact en zelfs voor Orvelte uniek – ook al is nummer 8 een herbouwde boerderij uit Bruntinge op de plaats van een afgebrand exemplaar.

De ligging van de jongveestal aan de overkant van de met keitjes bestrate Flintenweg is niet alleen schilderachtig, maar ook heel zeldzaam. Dergelijke situaties zijn in andere dorpen om verkeerstechnische redenen vaak al lang verdwenen. De bestrating van de Flintenweg zelf is geen reconstructie maar origineel.

Tot de situeringswaarde draagt ook de vrij gaaf gebleven traditionele erfindeling bij, met een huisweide (tevens de bleek) en een langszij gelegen stookhok annex varkensstal.

76. De dichtgezette doorrit met het moderne raam heeft een verstorend effect op het historische beeld.

77 – 78. Verkeerde voeg, verkeerde kleur(en), verkeerde mortel... Dit zonder enige kennis van zaken uitgevoerde voegwerk aan de buitengevels doet grote afbreuk aan het historische metselwerk.

Aanbevelingen

Restauratieadvies

Het is niet gebruikelijk om in een bouwhistorisch onderzoek restauratieadviezen te geven, maar omdat overwegingen op dat gebied op dit moment nog in het nieuwe verbouwplan meegenomen kunnen worden, zou het een gemiste kans zijn niet te benoemen wat vanuit het monument gezien belangrijke aspecten zijn om rekening mee te houden.

Zo zou het tot aanbeveling strekken de waardevolle karakteristieken niet opnieuw achter isolatieplaten en voorzetwandjes weg te stoppen maar deze waar mogelijk in het zicht te houden. Dit kan onder meer door moderne, milieuvriendelijke isolatiewijzen toe te passen, zodat het volledig aftimmeren van constructies niet nodig is.

Zo vanzelfsprekend als reconstructies gedurende vrijwel de gehele 20ste eeuw bij restauraties waren, zo omstreden zijn ze nu. Toch moeten we soms onderkennen dat bepaalde ingrepen uit het (meestal recente) verleden domweg misleunen zijn. Vanuit die gedachte valt te overwegen de onderslagbalk, die in de 20ste eeuw geheel nodeloos werd weggezaagd, op zijn oude plek terug te brengen middels een las en met nieuwe korbelen en opzetstijlen. Zo'n gedeeltelijke reconstructie is historisch verantwoord en zou de attractiewaarde van de ruimte bijzonder vergroten.

Als de schouwen en rookkanalen opnieuw worden opgetrokken, doen we het gebouw eer aan door daarvoor historisch correcte restauratiematerialen te gebruiken (zoals IJsselsteentjes en echte oude wandtegels). Tot slot is het 'herstelde' voegwerk van een dusdanige slechte kwaliteit en historische incorrectheid dat dit

verwijderd zou moeten worden. Hopelijk laat de gebruikte voegmortel dit toe (afb. 77, 78).

Vervolgonderzoek

Bij de totstandkoming van het museumdorp in de jaren zestig en zeventig zijn de boerderijen van Orvelte opvallend goed gedocumenteerd en ook de restauraties en verplaatsingen zijn uitgebreid in beeld gebracht. Maar vervolgens is de aandacht voor de gebouwen geleidelijk aan weggezakt. De opvattingen over de geschiedenis van het dorp en zijn boerderijen zijn dan ook op veel punten achterhaald. Daardoor krijgen bezoekers bijvoorbeeld ten onrechte de indruk dat het Orvelter boerderijenbestand grotendeels uit de 18de eeuw dateert – terwijl er waarschijnlijk meerdere 17de-eeuwse exemplaren tussen zitten, en wie weet een enkel nog ouder exemplaar.

Aangezien Orvelte per slot van rekening een museumdorp is, is het misschien tijd het verhaal over het verleden na vijftig jaar eens op te frissen met recente historisch-geografische, archeologische en bouwhistorische gegevens. Het voornemen van het Drentse Landschap om op termijn ook Flintenweg 4, 6 en 8 aan bouwhistorisch onderzoek te onderwerpen is een stap op de goede weg. Maar misschien moet de ambitie nog hoger liggen. Bouwhistorisch onderzoek van alle historische boerderijen en keuterijen zou een grote meerwaarde voor de afzonderlijke bouwwerken hebben en meer kunnen vertellen over de ontwikkeling van het dorp als geheel. Een vergelijkbaar onderzoek is in 2011 uitgevoerd in Schoonebeek, waarbij bouwhistorici J. Battjes, H. Ladrak en E. Pressler in totaal 33 boerderijen hebben onderzocht. Ook hier bleken diverse boerderijen die als 18de-eeuws of 19de-eeuws te boek stonden een of twee eeuwen ouder te zijn.

Zo'n 'totaalonderzoek' zou goed passen in het Masterplan Orvelte 2025, dat momenteel in de maak is. Het geeft bezoekers een getrouwer en vollediger beeld van het dorp en kan bijdragen aan een hernieuwde interesse voor de dorpsgeschiedenis en de landelijke bouwkunst in het algemeen.

Noten

¹ B. Boivin (2015) *Orvelte gids. Het dorp en zijn monumenten*, pag. 38, 39.

² T. Spek (2004) *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*, pag. 672 – 678.

³ H. T. Waterbolk (2009) *Getimmerd verleden. Sporen van voor- en vroeghistorische houtbouw op de zand en kleigronden tussen Eems en IJssel*, pag.175 – 185.

⁴ T. Spek (2004) *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*, pag. 679.

⁵ B. Boivin (2015) *Orvelte gids. Het dorp en zijn monumenten*, pag. 40. Mogelijk was één van die hoven (het Garmhof of Garmingehof) meer dan enkel een boerderij. Op de woerd waar sinds de 17de eeuw alleen een keuterijtje stond – Schapendrift 1 – zijn in 1970 de restanten van een middeleeuwse versterking blootgelegd. Ze kwamen aan het licht bij de herbouw van een boerderij uit Vries op deze plek, maar voor zover bekend is deze vondst nooit nader onderzocht.

⁶ B. Boivin (2015) *Orvelte gids. Het dorp en zijn monumenten*, pag. 50 – 55.

⁷ Dr. J. Heringa e.a. (red) (1985) *Geschiedenis van Drenthe*. M.G. Buist, *Naar nieuwe eenheid, 1748 – 1850*, pag. 517.

⁸ Voor een dorp als Zwiggelte gold dat bijvoorbeeld maar voor een kwart van de panden, in Elp voor één op de twaalf en in Wijster voor één op de veertig. Verkregen van <http://hisgis.fa.knaw.nl> en B. Boivin (2015) *Orvelte gids. Het dorp en zijn monumenten*, pag. 68.

⁹ In mijn eigen boerderij te Wijster, met een voorgedeelte uit 1661 en een achtergedeelte uit 1599 vertonen zich vergelijkbare verschillen als hiervoor beschreven.

¹⁰ H. Jansen (1977) *Vensters*, pag. 58 - 59.

¹¹ Dat is althans de indruk, want heel veel dendrochronologisch onderzoek naar deze bijgebouwen is nog niet gedaan.